

Revija Znamenje v Grmičevem ustvarjalnem opusu

Srečko Reher*

Potrjeno – Accepted: 15. 9. 2023 | Objavljeno – Published: 30. 11. 2023

1.04 Strokovni članek
UDK 929Grmič V.:070.48

Srečko Reher: Revija Znamenje v Grmičevem ustvarjalnem opusu. Časopis za zgodovino in narodopisje, Maribor 94=59(2023), 2–3, str. 110–139

Ustanovitev in vsebinska naravnost revije Znamenje, ki so jo ustanovili trije osrednji takratni katoliški intelektualci Vekoslav Grmič, Edvard Kocbek in Stanko Cajnkar leta 1971, sovпада s številnimi premiki tako na političnem, kulturnem in gospodarskem področju v takratni Jugoslaviji in tudi v Katoliški cerkvi po 2. vatikanskem koncilu. Grmič je v reviji Znamenje sodeloval vse od prve številke do smrti leta 2005. Njen glavni urednik je bil od 17. do 20. letnika, odgovorni urednik od 16. do 20. letnika, vključen pa je bil tudi v njene odbore. V dvainštiridesetih letih izhajanja (od 1971 do 2012) po njegovi zaslugi reviji niso dajali ton samo priznani domači teologi in razumniki – ne oziraje se, ali so verujoči ali neverujoči ali drugače verujoči –, ampak so jo bogatile prevodne razprave vrhunskih svetovnih teologov in znanstvenikov z najrazličnejših področij znanosti, v katerih so kritično presojali tradicionalno teologijo, verske prakse, cerkveno institucionalno vernost, družbeno, politično in kulturno dogajanje v Evropi in po svetu ter odpirale obzorja novih kontekstnih teologij, ki so odgovarjale na konkretna vprašanja v luči vere.

Ključne besede: Vekoslav Grmič, revija Znamenje, institucionalna vernost, slovensko krščanstvo v sedemdesetih letih prejšnjega stoletja, knjižni program »Sodobna misel«.

* Srečko Reher, univ. dipl. teol. in univ. dipl. slov., zadnjih sedem let njega izhajanja glavni in odgovorni urednik revije Znamenje, srecko.reher@guest.arnes.si

1.04 Professional article
UDC 929Grmič V.:070.48

Srečko Reher: The Znamenje journal as part of the creative oeuvre of Grmič. Review for History and Ethnography, Maribor 94=59(2023), 2–3, pp. 110–139

The founding and content focus of Znamenje journal, founded in 1971 by three central Catholic intellectuals of the time, Vekoslav Grmič, Edvard Kocbek and Stanko Cajnkar, coincided with a number of changes in the political, cultural, and economic spheres of both Yugoslavia at the time and the Catholic Church after the Second Vatican Council. Grmič contributed to Znamenje journal from its first issue until his death in 2005. He was its editor-in-chief from the 17th to the 20th editions, the editor responsible from the 16th to the 20th editions, and was also involved in its committees. During the forty-two years of its publication (from 1971 to 2012), thanks to him, the journal was not only given tone by renowned local theologians and intellectuals – whether believers, non-believers, or otherwise – but was also enriched by the translations of the world's leading theologians and scholars in a wide range of scientific fields, critical assessments of traditional theology, religious practices, the Church's institutional religiosity, social, political and cultural developments in Europe and around the world, and opening up the horizons of new contextual theologies that answered concrete questions in the light of faith.

Keywords: Vekoslav Grmič, Znamenje journal, institutional religiosity, Slovenian Christianity in the 1970s, Sodobna misel (Contemporary Thought) book programme.

POKONCILSKI IZZIVI ZA MLADEGA TEOLOGA

Revijo Znamenje so ustanovili leta 1971 trije takratni osrednji katoliški intelektualci Vekoslav Grmič, Edvard Kocbek ter Stanko Cajnkar in postavili temelje njeni vsebinski zasnovi, ki je bila drugačna od njene predhodnice Nove poti¹.

Ustanovitev revije sovpada tudi z najbolj ustvarjalnim in vsestransko razvejanim obdobjem Grmičevega delovanja, ki se je začelo po njegovem odlično ubranjenem doktoratu na Teološki fakulteti v Ljubljani leta 1961 na temo **Teološka vsebina strahu v eksistencializmu**². Njegova disertacija je predstavljala

¹ Revija Nova pot je bilo interno glasilo Ciril-Metodijskega društva slovenskih duhovnikov (CMD). Njen glavni urednik je bil vse od ustanovitve naprej dr. Stanko Cajnkar (1900–1977), ki je bil dekan Teološke fakultete v Ljubljani od leta 1950 do 1966, ustanovni član Ciril-Metodijskega društva in izredni profesor bibličnih ved na Teološki fakulteti v Ljubljani. V prvi številki je uredništvo na novo ustanovljene revije Znamenje zastavilo S. Cajnkarju nekaj vprašanj in v uvodniku v intervju zapisalo: »Interna društvena revija NOVA POT je pripravila prostor pričujoči javni, širši in okoliščinam ustreznejši novi reviji Znamenje.« (Znamenje 1 /1971/1, str. 3.) Več pa je o S. Cajnkarju najti v zapisu V. Grmiča Ob odkritju plošče dr. Stanki Cajnkarju v Savcih, 5. maja 1990. (Prim. Iskanje resnice, Založba Unigraf, Ljubljana 1997, str. 194–197.)

² Doktorsko disertacijo Teološka vsebina strahu v eksistencializmu je izdelal pod mentorstvom dr. Janeza Fabijana ter somentorjev dr. Antona Trstenjaka in dr. Antona Strleta. 5.

tematski odmik na področju takratne slovenske teologije³. Z njo so se Grmiču – župniku na Vranskem – odprla vrata v akademske teološke kroge.⁴ Ko je začel s predavanji na Teološki fakulteti v Ljubljani, se je takoj pridružil krogu omizja z eminentnimi teološkimi profesorji: filozofom Janezom Janžekovičem (1901–1988), psihologom Antonom Trstenjakom (1906–1996), bibliциstom in literatom Stankom Cajnkarjem (1900–1977), zgodovinarjem Maksom Miklavčičem (1900–1971) in dogmatikom Janezom Fabijanom (1889–1967), dokler ga niso zaprli, in z njimi razpravljaj o teoloških, družbeno-političnih vprašanjih ter dialogu.⁵ V letih do imenovanja za pomožnega škofa v Mariboru je objavil številne obsežne razprave v fakultetni reviji Bogoslovni vestnik, ki je začela ponovno izhajati leta 1965.⁶

oktobra leta 1961 jo je obranil na Teološki fakulteti v Ljubljani. Več o njegovi disertaciji glej v: F. Pivec, Vekoslav Grmič za življenje brez strahu, ČZN 4 (2016), str. 85–95. V celotnem besedilu poudarjam posamezne dele, ki jih hočem posebej izpostaviti, z odebeljenim tiskom – »bold type«.

³ Prim. H. Grandovec, Zgodbe iz Življenja, v: Zbornik ob 80-letnici škofa Grmiča, Znamenje 33(2003), str. 178.

⁴ »Leta 1962 me je fakulteta pozvala, naj se potegujem za mesto predavatelja za dogmatiko. To sem tudi storil, vendar je morala takrat verska komisija dati pristanek za to, da je lahko bil nekdo nastavljen na teološki fakulteti. Komisija je nato iskala podatke, seveda jih je iskala tudi na Vranskem. Očitno jih je dobila od nekoga, ki tej nalogi ni bil dorasel. Verska komisija je potem na podlagi podatkov, ki jih je dobila z Vranskega, odločila, da nisem zaželen na teološki fakulteti. O dogajanju sem obvestil škofa Držečnika, ki je šel k predsedniku komisije Borisu Kocijančiču. Ta je pristal, da postanem predavatelj, če škof Držečnik jamči, da ne bom počel česa protidržavnega.« (H. Grandovec, Zgodbe iz življenja, str. 178.) Na predlog komisije mu je bilo 30. junija 1962 izdano dovoljenje, da sme začeti s predavanji. Sprva je predaval dve uri tedensko, ko pa je nehal predavati njegov mentor pri doktorski disertaciji dr. Janez Fabijan, je predaval štiri ure.

⁵ H. Grandovec, n. d., str. 178.

⁶ V prvi številki, ki je izšla leta 1962, je že objavil razpravo z naslovom Osnove teologije strahu v evangelijih (Razprava je izšla v Zborniku razprav teološke fakultete, ki je izšel ob 500-letnici ustanovitve ljubljanske škofije.) Sledile so: Teološki pogled na duhovno situacijo sedanjega človeka, BV, 25 (1965), str. 39–56; Geneza greha na zemlji, BV, 25 (1965), str. 51–60; Teološka utemeljitev dialoga z ločenimi brati, BV, 26 (1966), str. 95–103; Bog v stvarstvu, BV, 27 (1967), str. 21–30; Oblike modernega ateizma, BV, 27 (1967), str. 17–210; Teološki vidiki dela, BV 27 (1967), str. 89–108; Temeljne misli o krščanskem humanizmu, BV 28 (1968), str. 5–13; Evolucija in odrešenje, BV, 29 (1969), str. 285–294. Vprašanje božje smrti, BV, 29 (1969), str. 3–11. Ocene: Truhlar K. V., Pokoncilski Katoliški etos, v: BV, 27 (1967), str. 310–311; V. K. Truhlar, Teilhard und Solowjev – Dichtunh und religiöse Erfahrung, v: BV 26 (1966), str. 151–152. Objavil pa je tudi Bibliografijo dr. Janeza Fabijana, v: BV, 27 (1967), str. 294–297.

SLOVENSKI KATOLICIZEM PRED USTANOVITVIJO REVIJE ZNAMENJE

V sedemdesetih letih prejšnjega stoletja je Cerkev na Slovenskem še močno tičala v katolicizmu, kakršen se je v njej oblikoval od srede 19. stoletja naprej. Pretežni del starejših duhovnikov je še vedno vztrajal pri »preizkušeni pred-koncilski pastoralni praksi«: to je pri spodbujanju tradicionalnih pobožnosti in cerkvenosti ter doslednem upoštevanju cerkvenopravnih predpisov; prav tako si ta katolicizem ni upal graditi na posameznikovi osebni veri ter odgovarjati na vprašanja, ki se porajajo verujočemu o njegovi veri ter instituciji in jih ni moč reševati s ceneni katekizemskimi odgovori in zahtevami po izpolnjevanju cerkvenopravnih predpisov.

O podobi Boga in iz nje oblikovane vere vanj, v katero je bil ujet takratni slovenski katoličan, je razmišljal v eni od številk Znamenja tudi njen prvi urednik Franc Rode in jo predstavil takole:

»Zrelost v veri predpostavlja tudi postopno očiščenje naših predstav o Bogu /.../ Dokler ne bomo očistili božjega obličja vseh janzenističnih, jožefinističnih in romantičnih potez, ne bomo prišli do odrasle vere.« Potem pa si zastavi dve retoričnimi vprašanji o podobi Boga v vernosti slovenskega katoličana: »In kakšnega Boga molimo Slovenci? Kakšen je slovenski Bog?« Nanju odgovarja takole: »V predstavi mnogih ima morda še vedno poteze mirnega, pravičnega in modrega cesarja Franca Jožefa I. Naš Bog ljubi red in disciplino. Bog, ki pazi na natančno izpolnitev vseh predpisov. Enooko bitje, ki-vse-vidi-in-vse-ve-greh-se-delati-ne-sme. Naš Bog ima sila izostren čut za pravičnost. On dobro plačuje in hudo kaznuje /.../ Naš Bog nerad odpušča. Da bi tako nekritično in zastoj odpuščal, ko Kristus grešnici, o tem ni govora.« In potem sledita še dve vprašanji: »/.../ ali Slovenci sploh verjamemo v odpuščanje grehov? Narodni proletarci, ki so bili dolgo tlačeni in izkoriščani, so zelo občutljivi za pravičnost. Bog, ki gre nasproti izgubljenemu sinu, nam ne gre v račun. Kaj bi s takim Bogom?« Sledi odgovor: »Naš Bog ni mevža. Naš Bog ni neumen. Tudi poteze Boga, ki živi v slovenski narodni podzavesti, bo treba očistiti, če hočemo, da bo narod došel do zrelostne vere.«⁷ Njegovo razmišljanje je daleč od kake resne sociološke študije o vernosti slovenskega katoličana in podobi Boga v njegovi vernosti, a je zanimivo zato, ker je z njo nakazal, kakšnega vernika je v stoletjih izoblikovala uradna Cerkev na Slovenskem: namesto blagodejnega občutka, da veruje v radostno oznanilo govora na gori in ga udejanja v vsakdanjem življenju, je Cerkev vanj vsadila strah pred pravičnim Bogom, ki samo čaka, da ga bo strogo kaznoval za storjena »grešna dejanja«⁸.

⁷ F. Rode, Krščanska zrelost, v: Znamenje 1(1971)1, str. 99.

⁸ V Slomškovih Drobntincah za leto 1865–1866 lahko preberemo v pridigi Šola poslednje sodbe, pekla in neskončne večnosti: »Kakor hitro pekel na unem svetu ugasne, se pekel na

V nadaljevanju Rode predstavi novega pokoncilskega zrelega kristjana – takega, ki bo znal »razkrinkavati v sebi in v Cerkvi lažne poteze božjega obličja /.../ »Kristjana, ki ni več, verski infantilnež in ideološki ekskluzivnež,« ki so mu s »/K/atekizmi napolnili glavo s kupom 'resnic'«, ne da bi mu bilo jasno, kako »so te resnice med seboj povezane, mnogokrat ni jasno, niti kake resnice so najbolj važne, zato je naša zavest često religiozna ropotarnica, polna resnic in zapovedi.«⁹

Podobno je razmišljal tudi Vladimir Truhlar in opozoril, da »kristjan ni človek, ki ga o veri poučuje le 'cerkveno učiteljstvo', marveč oseba, katere vera je 'bolj' prvenstveno' iz 'poslušanja', 'pokorščine' tistemu 'notranjemu učiteljstvu', kjer je učitelj sam Bog.«¹⁰

Duhovno stanje katolicizma na Slovenskem po vojni in prvih letih po 2. vatikanskem koncilu pa najbolj razkrinkavajo knjige, ki so izšle proti koncu šestdesetih in v začetku sedemdesetih let prejšnjega stoletja, saj so močno zarezale v takratni slovenski tradicionalistični katolicizem, ki se je duhovno hranili z brezkrvno »pobožnjakarsko« literaturo, in ga je bil, kot bi rekel Franc Rode, ena »sama pobožnost, kleriška previdnost in bojazen«, »pobožnost po naročilu« in »poklicna pobožnost«.¹¹ Dodobra so ga pred ustanovitvijo revije Znamenje razkrile najprej knjiga Vladimirja Truhlarja: **Katoliški pokoncilski etos** (1967)¹² potem Stanka Cajnkarija: **Misli o koncilu** (1968)¹³, Vekoslava Grmiča: **Med vero in nevero** (1969)¹⁴ ter druga Vladimirja Truhlarja: **Katolicizem v poglobitvenem procesu** (1971)¹⁵. Slednja je ob izidu sprožila tako burno polemiko med branitelji konservativnega tradicionalnega katolicizma in koncilsko orientiranimi duhovniki, da jo je moralo uredništvo Znamenja celo prekiniti¹⁶. In kaj je bilo v Truhlarjevi monografiji *Katolicizem v poglo-*

tem svetu vname. – Kakor je Bog pravičen, tako je pekel resničen. Ako ni pekla, ni tudi nebes /.../ Le s pajčino neverci in hudodelci peklenški brezen zakrivajo.« (Šola smerti in posebne sodbe, str. 77.)

⁹ F. Rode, *Krščanska zrelost*, str. 98.

¹⁰ V. Truhlar, *Koliko je v slovenski Cerkvi religije*, v: *Znamenje* 1(1971) 3/4, str. 128.

¹¹ F. Rode, *Iberijski zapisi*, v: *Znamenje* 2(1972)4, str. 297.

¹² Dr. K. Vladimir Truhlar, *Pokoncilski katoliški etos*, Mohorjeva družba, Celje 1967, 214 strani.

¹³ V. Grmič, *Štirideset let po koncilu*, v: *Poslednji spisi. Misli o sodobnosti*, Založba Unigraf, Ljubljana 2005, str. 25.

¹⁴ V. Grmič, *Med vero in nevero*, Mohorjeva družba, Celje 1969, 112 strani.

¹⁵ Dr. V. Truhlar, *Katolicizem v poglobitvenem procesu*, Mohorjeva družba, Celje 1971, 205 strani.

¹⁶ V prvi številki revije *Cerkev* v sedanjem svetu je leta 1971 uredništvo povabilo k razpravi o Truhlarjevi knjigi *Katolicizem v poglobitvenem procesu*. Na povabilu se je odzvalo več razpravljavcev. Med njimi je v 2. številki napisal svoje mnenje tudi ravnatelj malega semenišča v Mariboru Ivan Žličar. Nanj mu je v 6. številke 1. letnika (1971) (str. 348–350) Znamenja odgovoril moralni teolog dr. Štefan Steiner in polemiko prenesel v

bitvenem procesu tako spornega za slovensko tradicionalistično naravnano krščanstvo? Najbolj je njegove zagovornike zbudla besedna zveza »triumfalističen monoteizem«¹⁷, ki jo je uporabil Karel Rahner v obrambi znanega koncilsko orientiranega kardinala Suenensa. Z njo je teolog označil predkoncilsko katolištvo, ki ga je Suenens ponazoril z domiselno primero: »ledenikom in koncil s soncem, ki led tali«¹⁸. Truhlar je v razlagi primere opozoril, da je »vendar znano, da se pred in med zadnjo vojno naši bogoslovci, slušatelji teološke fakultete, nobeni drugi stroki niso morali tako posvečati kakor cerkvenemu pravu /.../.«¹⁹. Torej so bili ne toliko oznanjevalci evageljskega veselega sporočila – o ljubezni do sebe in bližnjega, pa tudi sovražnika; ne glasniki miru, ki je paradoksalni nemir verujočega, ki se zaveda, da ni v posesti Boga; ne dobroti, ki se v najvišji meri izkazuje tudi do drugače mislečih; ne v iskanju resnice, v posesti, katere ni nihče in jo vsakdo lahko samo išče; in končno odpuščanju in svobodi –, ampak le še »cerkveni uradniki«, ki so presojali, kaj je skladno s cerkvenimi določbami in kaj ni.

Da bo Truhlarjeva knjiga zmotila pokopališki mir takratnega tradicionalističnega slovenskega katolicizma, je slutil tudi Grmič, ki je v uvodu vanjo zapisal: »Po vsem tem je gotovo potrebno, da se z nemirom v Cerkvi iskreno soočimo, četudi moremo pri nas govoriti še vsaj o navideznem miru. In to moremo storiti iz več razlogov. Najprej bomo na tak način lažje pravilno presodili položaj v naši Cerkvi. Dalje bomo spoznali težave, ki smo jih morda doslej omalovaževali, medtem ko so drugod dobile že takšno obliko, da se zdijo vsaj začasno nepremagljive. Iz rešitev in poskusov drugod se bomo gotovo tudi sami marsikaj naučili.«²⁰

revijo Znamenje. Vanjo se je v naslednjem letniku (1972) vključil župnijski upravitelj na Bizeljskem in se s Steinerjem spustil v ostro polemiko o »plitvosti, ozkosti in infantilizmu« v predkoncilski Cerkvi, ki jo je zaključilo uredništvo. Pod sestavek **Odgovor Vilku Šolincu** so podpisani dr. Vekoslav Grmič, dr. Janez Janžekovič, dr. Stanko Cajnkar, dr. Anton Trstenjak, dr. Stanko Janežič, prof. Rafko Vodeb in dr. Franc Rode. (Prim. Znamenje 2/1972/2, str. 435–436).

¹⁷ Takole pravi K. Rahner v obrambi kardinala Suenensa: »Današnji osnovni problem je v resnici vprašanje, ali ni nujno, da se v Cerkvi še zelo veliko in zelo važnega spremeni, kljub nemiru in negotovosti, ki ju take spremembe povzročajo, ali pa se hočemo iz naveličanosti nad vso negotovostjo in nemirom spet povrniti v **triumfalističen monoteizem** stoletja pred II. vatikanskim koncilom«. Nav. Dr. V. Truhlar, Katolicizem v poglobitvenem procesu, str. 12.

¹⁸ Dr. V. Truhlar, Katolicizem v poglobitvenem procesu, str. 16.

¹⁹ Dr. V. Truhlar, Katolicizem v poglobitvenem procesu, str. 18.

²⁰ V. Grmič, Knjigi na pot, v: Dr. V. Truhlar, Katolicizem v poglobitvenem procesu, str. 4–5.

Na drugi strani pa je bila Cerkev na Slovenskem še vedno globoko ujeta tudi v predvojni integrizem²¹ in klerikalizem²² ter nezmožna, da vzpostavlja dialog s takratno »brezbožno« samoupravno socialistično oblastjo.

O tem sta v prvih številkah Znamenja spregovorila tudi **Franc Perko** in **Vekoslav Grmič**, ki sta se v razpravah dotaknila vključevanja slovenskih kristjanov v novo samoupravno socialistično družbo.

Profesor dr. F. Perko – kasnejši beograjski nadškof – je v daljši razpravi **Slovenski kristjan v samoupravni družbi opozoril** na klerikalizem v slovenski Cerkvi in na odnos verujočih do aktualne oblasti in ga opredelil takole:

»Uspehi humanizacije naše družbe so nesporni kljub mnogim negativnim pojavom. Priznanju, ki ga jugoslovanski socializem uživa v svetu, se moramo priključiti tudi slovenski kristjani, saj smo sestavni del te samoupravne družbe, v kateri je resnično veliko pristno krščanskih idealov /.../ Ne glede na to, kaj bo storila druga stran, bi bilo po moji presoji krščanskih etičnih načel prav, da Cerkev javno obžaluje, kar je bilo v preteklosti z njene strani in strani slovenskih katoličanov zgrešenega in da v krščanski velikodušnosti odpusti tudi vse krivice, ki jih je pretrpela ter tako ponudi roko sprave /.../ Osebnostno menim, da bo prav uresničena samoupravna socialistična družba dala krščanstvu polno možnost uveljavitve evangeljskega etosa /.../.« V nadaljevanju pa izpostavi, da sta potrebni »zahteva in želja po popolni depolitizaciji Cerkve in vere pri nas«. Potem pa pristavi: »Na srečo so si sodobni krščanski pogledi na razvoj družbe (Cerkev dejansko svoje socialne doktrine nima, pač pa na

²¹ Grmič **integrizem** takole opredeli: »Integrizem pomeni totalitarnost in izključevalnost nekega nazora v življenju posameznika in človeške družbe in označuje tako vsebino tega nazora kakor tudi način, kako se hoče uveljaviti. Sorodna izraza sta dogmatizem in totalitarizem. Gre tedaj za absolutiziranje nekih svetovnonazorskih spoznanj, za njihovo izključevalno vrednost in pravilnost, za njihovo uveljavljanje na vseh področjih človeškega življenja in dela. Integrizem je v resnici nasprotnik tistega, kar izraža 2. vatiškanski cerkveni zbor z »avtonomijo zemeljskih resničnosti«, nasprotnik je svobode mišljenja, pluralizma in resničnega človeškega razvoja. Integrizem je posebna razsežnost nekega nazora.« (Prenova Cerkve v Sloveniji, v: Resnica iz ljubezni, str. 207.)

²² »**Klerikalizem** zunaj Cerkve je poskus, prizadevanje, da bi si kleriki (duhovniki) na vseh področjih človeškega življenja in dela pridobili vodilno vlogo. Klerikalizem je prizadevanje cerkvenih predstavnikov, da bi vse zemeljske stvarnosti nadzorovali in jih po svoji volji usmerjali. Gre za to, da bi Cerkev povsod imela odločilno besedo. Kolikor pa bi bilo to kdaj nemogoče naravnost doseči, bi ustanavljala vzporedne strukture in tako počasi postala 'država v državi'. Zato lahko rečemo, da pomeni takšen klerikalizem politizacijo Cerkve, ki si zanjo prizadevajo kleriki ali tudi laiki. Klerikalizem v Cerkvi sami pa je zahteva po vsestranski in popolni odvisnosti vsake dejavnosti laikov od klerikov in pomeni teptanje pravic laikov v delovanju ter življenju Cerkve, pomeni preprosto istenje Cerkve s kleriki, kar se tiče odgovornosti, odločanja po njihovem urejanju življenja s pomočjo oblasti, sile. In prav ta miselnost je skupna korenina obeh oblik klerikalizma.« (Deklerikalizacija-evangelizacija našega krščanstva, v: Resnica iz ljubezni. Kritična razmišljanja, str. 85–86.)

družbene razmere naobrača splošna moralna načela ter marksistični pogled zelo sorodni.« V nadaljevanju pa spregovori še o obnavljanju/ponovnem pojavljanju klerikalizma: »Slovenski kristjani morajo biti odločno proti vmešavanju vere v zgolj politične zadeve, proti vsakemu obnavljanju klerikalizma, hkrati pa odločni branilci svojih pravic, pravic dostojanstva vernega človeka v samoupravni socialistični družbi /.../ Želimo se popolno vključiti v graditev naše samoupravne družbe /.../ Želimo odkrit obračun za našo polpreteklost /.../ protirevolucijo, ki je pri njej sodelovalo vodstvo Cerkve v Ljubljanski pokrajini z nekaterimi kristjani.«²³

Iz drugega zornega kota v svoji razpravi **Klerikalizem v slovenski cerkvi** tudi Grmič zaznava v slovenski Cerkvi veliko klerikalizma, ki izhaja iz »nezaupanja do laikov«, potem da je »ves verski tisk /.../ še vedno v rokah predvsem klerikov, duhovnikov«, da je v njej »večkrat naravnost boleсна občutljivost za 'formalno avtoriteto' in pomanjkanje vsakega posluha za dialog z laiki – strokovnjaki v okviru različnih svetov in izven svetov«, da obstajajo »končno primeri, ko si predstavniki Cerkve poskušajo priboriti zmago nad tistimi, ki drugače mislijo, pa čeprav gre za brate v duhovniškem poslanstvu, s sredstvi, ki so daleč od dialoga in ljubezenske službe.«²⁴

OKOLIŠČINE, KI SO NAREKOVALE USTANOVITEV REVİJE ZNAMENJE

Izhajanje revije Znamenje je najprej povezano s številnimi pomembnimi premiki znotraj Katoliške cerkve, ki jih je prinesel 2. vatikanski koncil (1962–1965). Na začetek prenove jih je postavil papež Janez XXIII.: da je Cerkev potrebna »aggiornameta« – posodobitve ali podanašnjeja ter prevetritve, ki jo je ponazoril s sintagmo »odpiranja oken«²⁵ in do tedaj nepojmljivega odpiranja Vatikana do komunističnega Vzhoda (»ostpolitik«).

Grmič je ta čas burnih dogajanj v Cerkvi predstavil takole: »Ker je bilo to v času po drugem vatikanskem cerkvenem zboru, ki bi ga smeli imenovati čas bujne pomladne rasti po spodbudah tega izrednega dogodka v zgodovini Katoliške cerkve in sploh krščanstva, je razumljivo, da je tudi slovensko krščanstvo začutilo potrebo, da odpre Cerkev in tako omogoči blagodejni preprih, ki

²³ F. Perko, Slovenski kristjan v samoupravni družbi, v: Znamenje 1(1971)I, str. 188. Leta 1976 pa Grmič zapiše v razpravi Prenova Cerkve na Slovenskem: »Res je samo, da so splošne oblike odtujitve v slovenski cerkvi dobile posebno slovensko podobo, kakor so npr. naše hlapčevstvo, naša ozkost duha, ločitev duhov, klerikalizem; kakor so naša povprečnost, pozunanjenost, zakramentalizem, verska shizofrenija ali naš infantilizem.« (Znamenje 6 /1976/5, str. 374.)

²⁴ V. Grmič, Klerikalizem v slovenski Cerkvi, v: Znamenje 1(1971)5, str. 188.

²⁵ Dr. V. Truhlar, Katolicizem v poglobitvenem procesu, str. 12.

bi bil še posebej po dogodkih v času okupacije hudo potreben.«²⁶ Tega prepiha v Katoliški cerkvi na Slovenskem tudi po petih letih po koncilu še vedno ni bilo moč čutiti, kar je v knjigi Pokoncilski katoliški etos pronicljivo zabeležil Vladimir Truhlar: »/.../ ali spremembe, tudi važne spremembe, ali pa: povrniti se v stanje preteklosti. A se je treba zavedati, da bi to drugo danes, ko marsikaj lepega in dobrega iz preteklosti nima več plodne povezave s toplo sodobnostjo, hkrati in počasno umiranje. Potem seveda ne bilo več nemira in negotovosti. Domača Cerkev bi bila kmalu le še eno samo širno pokopališče, s težkim nagrobnikom ter napisom na njem: TU POČIVA V MIRU SLOVENSKI KATOLICIZEM.«²⁷

V ta čas sodijo tudi pomembni premiki v Jugoslaviji, ki so se zaželi dogajati v sedemdesetih letih prejšnjega stoletja na gospodarskem pa tudi na družbeno-političnem in kulturnem področju. K temu so veliko prispevala tudi dogajanja v tedanji Evropi. Kratko jih je mogoče povzeti: študentskim nemikom iz Evrope leta 1968 so se pridružili tudi študenti v Ljubljani; vidno je politiko v deželah realnega socializma zaznamovala praška pomlad; v Italiji se pojavi evrokomunizem in začena se dialog med kristjani in marksisti; na jugoslovanskem političnem področju je močno odmeval spor med centralisti in federalisti, ki je pripomogel k odlašanju z 8. kongresom ZKJ (Beograd, 1965): na njem je Tito podprl federaliste in na osnovi tega je lahko Edvard Kardelj že naslednje leto na seji izvršnega sveta ZKJ predlagal, da republike dobijo neko obliko državnosti – udejanjena je bila z ustavo leta 1974; na področju gospodarstva se rojevajo težnje k vedno večji decentralizaciji, gospodarski rentabilnosti, mednarodni konkurenčnosti in samoupravljanju; v Sloveniji so v tem času na gospodarskem področju močno odmevali cestna afera in liberalnejši pogledi, h katerim je pripomogla tudi federalizacija partije: omogočili so jih ustavni amandmaji leta 1968 in 1971; premik pa se je zgodil tudi na kulturnem področju: v začetku 80. let prejšnjega stoletja sta bili ustanovljeni eksperimentalni gledališči Glej in Pekarna, kar je spodbudilo nov val ustvarjalcev na dramskem področju, na področju literature pa uveljavljanje avantgardizma, ki se je odrazil v reizmu, in začele so izhajati revije *Dialogi* (leta 1965), *revija 2000* (leta 1969) ter *Znamenje* (leta 1971).

V tem desetletju so bili vzpostavljeni tudi novi odnosi med jugoslovansko oblastjo in Rimskokatoliško cerkvijo: na političnem področju je bil pomemben memorandum, ki ga je po prizadevanjih slovenskih škofov septembra leta 1960 predložil zvezni vladi predsednik jugoslovanske škofovske konference beograjski nadškof Josip Ujčić; po pogajanjih med Svetim sedežem in Jugoslavijo je junija 1966 sledil podpis protokola, avgusta leta 1970 pa obnovitev

²⁶ V. Grmič. Ob tridesetletnici, v: *Znamenje* 30(2000) 1–2, str. 5.

²⁷ Dr. V. Truhlar, *Katolicizem v poglobitvenem procesu*, str. 12.

diplomatskih odnosov, ki jo je prinesla nova vatikanska politika do komunističnih držav; utiral jo je kardinal Agostino Casaroli s sporazumi in misijami v deželah realsocializma; tudi v Sloveniji se je vse bolj razkrival nov čas odnosov aktualne oblasti do Katoliške cerkve, ki ga je nakazal politični vrh z ideologom Edvardom Kardeljem, da vernikov »samoupravni socializem ne sme pustiti zunaj ali mobilizirati proti sebi, saj 'religija ni – ne sme biti – ovira za enakopravno vključevanje človeka – vernika v socialistično življenje družbe' /.../«²⁸; dialog, ki ga je Vatikan začel vzpostavljati s komunističnimi oblastmi, je omogočil, da je bil aprila leta 1968 Vekoslav Grmič imenovan za pomožnega škofa v Mariboru: z njegovim imenovanjem je bil nakazan tudi odnos aktualne oblasti do vernih²⁹; nov odnos oblasti do Katoliške cerkve pa se je odrazil še posebej na znani idrijski okrogli mizi, ki jo je jeseni leta 1968 organiziral Klub mladih na temo *Ali je Bog mrtev?* Na njej sta poleg Vekoslava Grmiča in Janeza Janžekoviča sodelovala še Marko Kerševan in Zdenko Roter.³⁰

Ustanovitelji nove revije so se zavedali, da ne bodo mogli mimo teoloških tem, ki so bile skozi stoletja prepovedane, če ne celo anatemizirane, in so tudi zato za tradicionalistično slovensko krščanstvo predstavljale poseben izziv. Grmič je ta izziv trideset let kasneje predstavil takole: »Takoj od začetka je bilo jasno, da se revija ne bo mogla izogniti vsaki kritični misli, če bo hotela uresničiti svoje poslanstvo, kakor si ga je načrtovala. In ker je šlo predvsem za prenovo Katoliške cerkve in sploh prenovu krščanstva na Slovenskem, se je pač naša kritičnost ozirala predvsem na Katoliško cerkev, se pravi, da je skušala sicer blago in v pozitivnem smislu opravljati to svojo nalogo. Razvijali smo zato sveže teološke poglede, tudi teologijo osvoboditve in tej teološki misli dali posebno obliko kot 'socialistična teologija', s čimer smo pokazali na nujno potrebo po dialogu med marksizmom in krščanstvom, potrebo po skupnem jeziku med krščanstvom in marksizmom pri zidanju socialističnega družbenega reda, med krščansko etiko in resničnim socializmom. Prav tako smo osvetljevali našo kulturno zgodovino res vsestransko in vrednotili v tem pogledu vedno znova tudi prispevek protestantskih piscev k razvoju slovenske kulture, kakor je storil že naš veliki učitelj bl. Anton Martin Slomšek. Zavzemali smo trezna stališča do naše polpretekle zgodovine in načenjali novejša vprašanja filozofije, teologije in sploh humanistike.«³¹

²⁸ M. Kerševan, Resnica iz upanja, v: Zbornik ob 80-letnici škofa Grmiča, Znamenje 33(2003) 3–4, str. 51.

²⁹ Prim. S. Reher, Uresničevalec vatikanske »vzhodne politike« papeža Pavla VI. (Spominški zapis ob petnajsti obletnici smrti škofa in humanista dr. Vekoslava Grmiča), Časopis za zgodovino in narodopisje 2–3 (2020), str. 127–185.

³⁰ Prim. M. Kerševan, n. d., v: Zbornik ob 80-letnici škofa Grmiča, Znamenje 33(2003) 3–4, str. 49–53.

³¹ V. Grmič, Ob tridesetletnici, str. 5.

OPERATIVNI POSTOPKI ZA USTANOVITEV REVIJE

V spominskem zapisu **Ob tridesetletnici** je Grmič kratko predstavil tudi operativne postopke pri ustanavljanju revije in jih nanizal po korakih takole: »In tako sva se z dr. Stankom Cajnkarjem dogovorila o reviji, ki naj bi zamenjala Novo pot. Profesor Stanko Cajnkar je uredil vse potrebno pri državnih oblasteh in potem sva se začela dogovarjati z nekaterimi sodelavci, znanimi krščanskimi znanstveniki in kulturniki, med katerimi je bil gotovo najpomembnejši Edvard Kocbek. Tako je prva številka Znamenja, ime ji je dal Kocbek, izšla aprila 1971.« Potem pa nadaljuje: »Ko sva se tako dogovorila s profesorjem Cajnkarjem o novi reviji, je bilo mogoče tudi dobiti izdajatelja, namreč Mohorjevo družbo.«³² Mohorjeva družba je revijo izdajala do pete številke 11. letnika (vsako leto je izšlo šest števil), to je do leta 1981, ko so Grmiča – ki je bil njen predsednik vse od imenovanja za škofa leta 1968 – zahrbtno odstranili z mesta ravnatelja, in še pred koncem letnika prenehali izdajati tudi revijo.³³ S tem pa so poskušali ne samo onemogočiti Grmiča, ki je v Znamenju objavljal vse od začetka njenega izhajanja, ampak tudi izhajanje revije, ki so ji prilepili zanje slabšalno etiketo »Grmičeva revija« ali tudi »protestantska revija«, njemu pa »rdeči škof«. Ker niso mogli utišati Grmiča in preprečiti izhajanja revije³⁴, so uporabili drugo taktiko: ignorirali so jo s popolnim molkom, kasneje pa tudi knjige iz revijalnega knjižnega programa. Finančni polom mariborske škofije pa je razkril, da so financirali strankarska

³² V. Grmič, *Ob tridesetletnici*, str. 5–6.

³³ Grmič je štirinajst let usmerjal književni program Mohorjeve družbe v Celju kot njen predsednik, potem pa so ga po vnaprej pripravljenem scenariju razrešili; nasledil ga je frančiškan p. Hieronim Žveglič, ki je ob njegovi 60-letnici zapisal: »Vem, da je V. Grmič za Mohorjevo veliko storil in žrtvoval, ne le v dobrem desetletju, ko je bil njen predsednik. Vtisnil ji je njen pečat.« (Vekoslav Grmič – 60 letnik, str. 131.) Ob isti obletnici tudi profesorski kolega J. Rajhman ni zaobšel njegovega ravnateljstva v Mohorjevi družbi: »Kako pomemben instrument v času njegovega delovanja je bila Mohorjeva družba, se bo šele pokazalo. Z vrsto publikacij v redni zbirki in z izrednimi knjigami je Mohorjeva družba širila njegovo misel ne le o sožitju /.../.« (N. d., *Šestdesetletnik*, str. 179.) O tem dejanju pravi Peter Kovačič Peršin takole: »Da Grmičevim sodelavcem ni bilo treba opraviti tega nečednega dejanja, so poklicali Lojzeta Peterleta v upravni odbor družbe, da je opravil umazani posel. Na svojem prvem prisostvovanju seji odbora je zahteval Grmičev odstop zaradi t. i. idejne neprimernosti.« (Duh inkvizicije. Slovenski katolicizem med restavracijo in preno, Društvo 2000, Ljubljana 2012, str. 81.)

³⁴ Leta 1981, potem ko revije ni več izdajala Mohorjeva družba, jo je do leta 1985 izdajala skupina občanov, do leta 1990 založba Obzorja Maribor in do leta 2012 Založba Znamenje iz Petrovč. (Prim. F. Krajnc-Vrečko, v: *Znamenje. Revija za teološka, družbena in kulturna vprašanja*. Biografsko kazalo 1971–1999, Založba Znamenje, Petrovče 2000, str. 2.)

politična brezplačnika Ekspres in Slovenski tednik,³⁵ ko pa je Znamenje zaprosilo, ali bi bili pripravljeni »sponzorirati« eno od revijalnih publikacij, se ni nikomur zdelo vredno, da odgovori na prošnjo. Podobno so storili pri tedniku Družina, ko so zavrnilo možnost, kljub osebnemu pogovoru obeh urednikov na uredništvu Družine, da objavijo v reklamnem kotičku fotografije naslovnice knjig iz njenega knjižnega programa.

Pritrditi pa je mogoče tudi Jožetu Rajhmanu, ki je v razpravi **Mariborsko bogoslovje in njegov pomen za rast mariborske škofije** – objavljena je v Zborniku ob 750-letnici mariborske škofije, ki je izšel leta 1978 – zapisal, kako so teološka predavanja za izobražence, ki jih izvajajo profesorji Oddelka teološke fakultete v Mariboru, »priložnost za srečevanje z ljudmi.« Potem pa nadaljuje: »To zadnje utegne biti nedvomno najpomembnejše. Pri tem postaja dvomesečnik Znamenje vedno bolj naslednik nekdanjega Voditelja (op. pisca Voditelja v bogoslovnih vedah) in hkrati tudi glasilo, ki zbira med svojimi sodelavci predvsem tiste, ki si iskreno želijo prenesti pokoncilski duh v naš prostor.«³⁶

V krog ustanoviteljev sta Grmič in Cajnkar pritegnila tudi Edvarda Kocbeka, ki je že pred 2. svetovno vojno zastopal ideje neklerikaliziranega krščanstva. Grmič jih je posebej izpostavil v jubilejnem članku takole: »Znamenje je v resnici krenilo na tisto duhovno pot, ki so jo že pred 2. svetovno vojno nakazala gibanja v katoliških vrstah, kakršni sta bili **mladinsko gibanje in krščanski socialisti** /.../ Njihovi vodilni misleci so že takrat tudi naznanjali zarjo novega jutra, ki je zasijalo z 2. vatikanskim zborom s poudarki na novi podobi Cerkve, o prenovi bogoslužja, poslanstvu laikov v Cerkvi, o verski svobodi, o ekumenizmu in sploh dialogu kot govoricu našega časa.«³⁷

O ustanovitvi revije Znamenje je v intervjuju v prvi številki spregovoril tudi Stanko Cajnkar, ki je bil pred tem že glavni urednik revije Cirilmetodijskega društva katoliških duhovnikov SRS, kasnejšega Duhovniškega društva Nova pot. Ta naj bi »pripravila prostor pričujoči javni, širši in okoliščinam ustreznejši novi reviji ZNAMENJE.«³⁸ Na vprašanje, ki mu ga je zastavila na novo ustanovljena revija: »Najbolj boleče in veliko skrb vzbujajoče je vprašanje o prepočasnem in medlem preobražanju slovenske katoliške

³⁵ Aleš Kocjan, Slovenski tednik in Ekspres sta Cerkvi škodila, Večer, sreda, 6. april 2011. Avtor članka pravi: »Kljub temu da so cerkvena podjetja namenjala izdatne vsote denarja za domnevno politični predvolilni projekt takratne vladajoče SDS, Krašovec, ki je bil prvi nadzornik omenjenih skladov, zatrjuje, da ni bil seznanjen s posojili, ki sta jih Zvon ena in Julijus Fond dala podjetju Progresija.« Potem pa izjavlja: »Cerkve ni imela nobenih koristi od brezplačnikov, prej škodo.«

³⁶ J. Rajhman, Mariborsko bogoslovje in njegov pomen za rast mariborske škofije, Mariborski škofijski ordinariat, Maribor 1978, str. 43. Glej tudi F. Krajnc-Vrečko, 50 let enote Teološke fakultete v Mariboru (1968–2018), v: Edinost in dialog 73(2018), str. 15–20.

³⁷ V. Grmič, Ob tridesetletnici, str. 5–6.

³⁸ S. Cajnkar, Pogovor s preteklostjo, str. 3.

Cerkve v smislu in po odlokih drugega Vatikana. Kje ležijo po Tvoje vzroki za to?» Cajnkar odgovarja: »Prepočasno in medlo preobraževanje Cerkve v času po koncilu ni samo slovenski problem. Preobrazba namreč ni odvisna le od izvajanja koncilskih odlokov, temveč prav tako in morda še bolj od pozicij, na katerih so se nahajali katoličani pred koncilom. Reforma, ki pomeni temeljito spremembo miselnosti in prakse, ne more biti plod mehanične, zunanje adaptacije starega načina življenja in nove norme /.../ Reforma je najprej obračun s samim seboj, dolg in krvavo resen. To velja za visoke cerkvene voditelje seveda še bolj kakor za navadne vernike. Seveda mora biti izpraševanje vesti obenem dialog s Cerkvijo kot božjim ljudstvom, ker so navadni verniki nekakšen cerkveni proletariat, ki se za svoje pravice šele bori, so njihovi protesti manj obteženi s krivico, kakor so opravičila in življenjske geste oblastnikov. Vendar to ne more veljati kot popolna odveza.«³⁹ S tem pa je v odgovoru nakazal to, kar je v uvodniku v prvo številko izpostavil Edvard Kocbek in je postalo vodilo v nadaljnjih usmeritvah revije.

Reviji na pot je uvodniku v prvo številko Edvard Kocbek – ki je reviji dal tudi ime – v imenu uredniškega odbora zapisal: »Ko stopamo kristjani s pričujočo revijo v slovenski prostor, se zavedamo svojega odgovornega opravila do širšega medčloveškega sveta in posebej do soverujočega občestva.« Potem pa nadaljeval: »Naša naloga bo najprej v tem, da si *post tot discriminas rerum* osvetlimo krščanstvo kot svojo nujno in temeljno resnico /.../, da takšno krščanstvo avtentično živimo v navzoči socialistični družbi in ga v njej razlagamo. /.../ Naše metodično vodilo bosta celovitost in avtentičnost /.../ Naše šanse so torej v evangelijski brezpogojnosti in harmonični sposobnosti, v življenjski darežljivosti in medčloveški ljubezni /.../ V določanju osrednjosti, kakor jo vidimo in doživljamo v krščanskem oznanilu, bomo prepričljivi le, kadar bomo človeški in stvarni najprej v vseh tistih območjih sodobne resničnosti, kjer se človek muči z avtonomnimi, teoretičnimi in praktičnimi nalogami posamičnega in skupnega bivanja /.../ Pred očmi nam je polarizacija teizma in ateizma. Oba pojava moramo osvoboditi napačnih pritiskov in ju sprostiti v medsebojno stvariteljsko pogojenost /.../ Za nas je vprašanje o Bogu predvsem vprašanje o zemeljsko in zgodovinsko pozitivnem razmerju človeka do osrečujoče ureditve sveta /.../ Evangelij ne daje nobenih določenih zgodovinskih in družbenih napotkov, pač pa navdihuje verujočega, da se stvarno napoti v smer večanja in preobraževanja /.../ Pomoči človeku k njegovemu uresničevanju je sposobno krščanstvo prav v pogojih socializma. Prav tu nam krščanstvo ne more biti več individualistični moralizem, eshatološki juridizem ali celo prestižni praktikum /.../ Krščanstvo sicer ne more nadomestiti nobenega družbenega ali kulturnega modela, pač pa jih

³⁹ Prav tam, str. 10–11.

more razsvetljevati in hraniti z odrešenjskimi spoznanji in energijami ljubezni /.../ **Kritični bomo do vsega, kar nas je doslej oviralo, in odprti do vsega, kar spoznavamo za nujno pravilno v navzočem življenju, v svetu zunanjega bogatenja in notranje revščine.**»⁴⁰

Kratek vpogled v politično, kulturno ter duhovno stanje in na slovenski katolicizem v sedemdesetih letih prejšnjega stoletja razkriva, kako daleč je bil slovenski katolicizem od tistega vretja, ki se je kazal v evropskem prostoru in v številnih novih koncilskih revijah, ki so pretresale takratno evropsko krščanstvo, je pa z revijo *Znamenje* močno prešel okvire stanovske revije *Nova pot*.

PEČAT, KI GA JE VTISNIL REVIMI ZNAMENJE VEKOSLAV GRMIČ

Grmič je v reviji *Znamenje* sodeloval vse od prve številke, ki so jo izdali leta 1971, in do smrti leta 2005. V njej je objavil v rubriki **Razprave in eseji** 159 besedil, v rubriki **Zapisi** 153 besedil, prispeval je 4 prevode, v rubriki **Ocene** je njegovih 127 ocen književnih del in 4-krat se je odzval na polemiko; do njegove smrti je bilo v *Znamenju* z njim objavljenih 6 intervjujev. Sprva je v reviji le objavljaj, kasneje je postal tudi njen urednik: **glavni urednik** je bil od 17. do 20. letnika⁴¹, **odgovorni urednik** od 16. do 20. letnika⁴², kar pomeni, da je bil od 17. do 20. letnika hkrati njen glavni in odgovorni urednik, vključen pa je bil tudi v naslednje njene odbore: v **izdajateljskem svetu** je bil od 8. do 20. letnika, v **uredniškem odboru** pa od 16. do 34. letnika.⁴³

Na predstavitvi zbornika ob 30-letnici izhajanja revije (leta 2000) je še posebej izpostavil: »Jasno je, da je njeno poslanstvo v Katoliški cerkvi na Slovenskem in v samostojni Sloveniji še vedno aktualno, kajti z demokracijo in samostojnostjo so se za Cerkev pojavile nove nevarnosti – namreč politizacija Cerkve in zloraba vere za politične namene, institucionalizacija vere na račun osebne vere, fundamentalizem in katoliški integrizem, z eno besedo odtujevanje od pristnega evangelijskega sporočila in življenja, od služenja človeku, od ljubezni in odpuščanja, od resničnega humanizma (papež Pavel VI.) in od posodabljanja Cerkve (papež Janez XXIII.).«⁴⁴

⁴⁰ E. Kocbek, *Reviji na pot*, str. 1–2.

⁴¹ Glavni uredniki: Franc Rode (1–4), Rafko Vodeb (5–16), Vekoslav Grmič (17–20), Roman Štus (21–23), Srečko Reher (24–29), Ivan Arzenšek (30–34), Srečko Reher (od 35 letnika naprej glavni in odgovorni urednik).

⁴² Odgovorni uredniki: France Vodnik (1–15), Vekoslav Grmič (16–20), Ivan Arzenšek (21–29), Srečko Reher (30–34)

⁴³ Prim. Fanika Krajc-Vrečko, *Biografsko kazalo 1971–1999, Znamenje 30 let*, Petrovče 2000, 129 strani.

⁴⁴ V. Grmič, *Ob tridesetletnici*, str. 1.

Tudi po njegovi zaslugi niso dajali reviji *Znamenje* v desetletjih izhajanja ton samo priznani domači teologi in razumniki⁴⁵ – ne oziraje se, ali so verujoči ali neverujoči ali drugače verujoči –, ampak so jo bogatile prevodne razprave vrhunskih svetovnih teologov in znanstvenikov z najrazličnejših področij znanosti⁴⁶, v katerih so kritično presojali tradicionalno teologijo, verske prakse, cerkveno institucionalno vernost, družbeno, politično in kulturno dogajanje v Evropi in po svetu ter odpirale obzorja novih kontekstnih teologij, ki so odgovarjale na konkretna vprašanja v luči vere.⁴⁷ Še posebej je treba izpostaviti znano mednarodno revijo *Concilium*⁴⁸, v kateri je objavljala tudi

⁴⁵ Vekoslav Grmič, Jože Rajhman, Janez Janžekovič, Avguštin Lah, Franc Rode, Vladimir Truhlar, Janko Bohak, Stanko Cajnkar, Lojze Bratina, Franc Perko, Grenko Matevž, Maca Jogan, Stanko Janežič, Janez Juhant, Franc Plemenitaš, Jože Lodrant, Ivan Rojnik, Dušan Rutar, Matija Remše, Peter Kovači Peršin, Anton Stres, Cvetka Hedžet Tóth, Anton Trstenjak, Vladimir Truhlar, Rafko Vodeb, Primož Vresnik, Viktor, Smolej, Jurij Zalokar, Mihael Kuzmič, Martin Mlinarič, Vinko Ošlak, Fanika Krajc Vrečko, Geza Eniša, Srečko Reher, Vitko Musek, Cvetko Zagorski, Minka Korenčan, Drago Medved, Ivan Arzenšek, Jože Gregorič, Ambrozij Kodelija, Hieronim Žveglič, Marjan Matjašič, Cvetko Zagorski, Peter Požauko, Vodnik France, Janko Pleterski, Marko Kerševan, Borut Ošlaj in drugi. Ob tridesetletnici izhajanja je Fanika Krajnc – Vrečko pripravila bibliografsko kazalo, ki obsega 129 strani. (Prim. n. d., v: Založba *Znamenje*, Petrovče, 129 str.) Do konca njenega izhajanja leta 2012 je izšlo 42 letnikov na 18.374 straneh. Leta 1991 je revija dobila tudi podnaslov *Revija za teološka, družbena in kulturna vprašanja*. S tem je bila v podnaslovu nakazana njena usmeritev, ki ji lahko sledimo že od prve številke naprej.

⁴⁶ Omenjam samo nekaj osrednjih prevajalcev: Roman Štus, Janko Bohak, Jože Lodrant, Avguštin Lah, Matija Remše, Rafko Vodeb, Franc Plemenitaš, Senta Šetinc, Drago Skale, Franc Šrimf, Ivan Arzenšek, Jože Maček, Franc Kuzmič, Janez Cundrič, Mateja Geder, Lojze Bratina, Franc Šrinf, Jožef Urbanič in drugi.

⁴⁷ L. Badilla, Puebla in teologija osvoboditve, *Znamenje* 9(1979) 5, str. 465–467. L. Boff, Socialni greh kliče po osvoboditvi, v: *Znamenje* 10(1980) 5, str. 465–467.; M. Mohring-Hesse, Socialni nauk teologije osvoboditve, v: *Znamenje* 20(1990) 1, str. 9–15.; L. Boff, Teologija osvoboditve in ekologija. Alternativa, nasprotje ali dopolnitev, v: *Znamenje* 26(1996) 1–2, str. 53–63.; M. Peitz, Teologija osvoboditve v Aziji, v: *Znamenje* 17(1987), str. 158–160. N. Greinacher, Za preroško politično teologijo, v: *Znamenje* 17(1987)6, str. 506–511. A. Cáceres Aguirre, Ekoteologija in F. Wilfred, Na poti k medverski ekoteologiji, *Znamenje* 40(2010) 1–2, str. 51–76.; I. Gebara, Feministična duhovnost: tveganje in odpor, *Znamenje* 31(2001) 1–2, str. 20.; E. Wainwright, »Bog« v feministični teologiji, *Znamenje* 31(2001) 3–4, str. 10. V. Grmič, Teološka misel po 2. vatikanskem cerkvenem zboru, v: *Znamenje* 14(1984)2, str. 97–105. V. Grmič, Teologija osvoboditve in socialistična teologija, v: *Znamenje* 18(1988) 4, str. 175–182. V. Grmič, Izhodišča in cilji socialistične teologije, v: *Znamenje* 14(1984) 1, str. 1–8.; V. Grmič, Izhodišča in cilji socialistične teologije, *Znamenje* 16(1986) 5, str. 385–393. V. Grmič, Izziv teologije osvoboditve za slovensko teologijo in Cerkev, *Znamenje* 16(1986)5, str. 385–393.

⁴⁸ Revijo so začeli izdajati leta 1965 takrat vodilni napredni katoliški teologi: Yves Congar, Hans Küng, Edward Schillebeeckx, Johan Baptist Metz in drugi; izhaja v naslednjih jezikih: angleškem, nemškem, francoskem, španskem, italijanskem; do nedavne je izhajala tudi v hrvaškem.

Grmič. V njej sodelujejo s svojimi prispevki kritični in reformno naravnani svetovno priznani teologi ter strokovnjaki s številnih področij znanosti.⁴⁹ Grmič, ki je prijateljaval z znanim nemškim teologom Hansom Küngom, je omogočil, da smo lahko zastonj prevajali razprave iz revije in njegove knjige⁵⁰.

V Znamenju pa so podpisani prevodi poleg Concilliuma še iz naslednjih tujih revij in časopisov: *Kritisches Christentum*⁵¹, *Rocca*, *Etude*, *Le monde*, *Kirche In*, *Herder Korrespondenz*, *Publik-Forum*, *Jetzt*, *Die Furche*, *Stimmem der Zeit*, *ICI*, *Ntc-news* in drugih.

Ker je bilo izhajanje revije Znamenje tesno povezano z 2. vatikanskim koncilom in »aggiornamentom« – posodobljenjem, podanašnjem –, ki ga je na začetku koncila postavil papež Janez XXIII. kot izhodišče prenove Cerkve in njenih srednjeveških struktur, koncil pa pokazal, da je moč uresničiti prastaro načelo *Ecclesia semper reformanda*, so v Znamenju prevladovala teme, v katerih je bilo izpostavljeno: da ima vsakdo »pravico do verske svobode«; da sme v verskih stvareh vsakdo »neoviran in brez vsake prisile ravnati po svoji vesti«;

⁴⁹ Med teologinjami in teologi naj omenim še nekaj vrhunskih strokovnjakov, ki sodijo v sam vrh teološke misli: Jürgen Moltmann, Karel Rahner, Felix Wilfred, Eugen Drewerman, Claude Geffré, José Comblin, Maria Clara Lucchetti Bingemera, Leonardo Boff, Erik Borgman, Jon Sobrino, Adriana Zari, Dorothee Sölle, Ivone Gebara, Maria Clara Lucchetti Bingemer, Bernhard Häring, Edvard Schillebeeckx, Gregory Baum, Norbert Greinacher, Willigis Jäger in številni drugi. In seveda imena, ki sodijo v vrh na drugih področjih znanosti: E. Fromm, M. Mahovec, G. Deluze, Bertrand Russell, K. Gustav Jung, Ivan D. Ilich, Roger Garaudy, Leszek Kołakowski, Mircea Eleade in drugi. Od enega najbolj znanih nemških teologov H. Künga – izvedenca na 2. vatikanskem koncilu in pisca številnih kritičnih del s področja ekleziologije, dogmatike in ekumenske teologije ter avtorja svetovnega etosa – je bilo prevedenih več kot trideset razprav. Na Grmičevo pobudo je bila v knjižnem programu leta 1995 izdana še njegova izjemna knjiga *Credo*, ki jo je založba Znamenje ponatisnila še leta 2010. H. Küng je na Grmičevo pobudo in na prijateljstvo z njim za slovensko izdajo napisal uvodnik. Leta 2015 je pri Založbi Znamenja izšla še njegova knjiga *Jezus*, ki smo jo posvetili Grmičevi deseti obletnici smrti.

⁵⁰ Prva je bila v slovenščino prevedena *Küngova knjiga Credo*, ki jo je izdala Založba Znamenje iz Petrovc leta 1995 in je obsegala 270 strani. Prevedel jo je Roman Štus, *Kung je za slovensko izdajo napisal predgovor z naslovom Credo – danes? V. Grmič pa Uvodno misel*. Druga izdaja je izšla leta 2010. Leta 2015 je Društvo Znamenje iz Petrovc izdalo še njegovo knjigo *Jezus*, ki sta jo prevedla Janko Bohak in Roman Štus. Njena izdaja pa je bila posvečena deseti obletni smrti V. Gmiča, Kungovega prijatelja.

⁵¹ 2. 6. 2023 mi je poslal upokojeni novinar naslednjo elektronsko sporočilo (navajam del sporočila): »Moje ime je **Adalbert Krims**, upokojeni novinar, urednik revije »KRITISCHES CHRISTENTUM«. Bil sem dolgoletni prijatelj škofa Grmiča. Spoznal sem ga oktobra 1980 in od takrat sva bila v stalnih stikih. V svoji reviji sem natisnil številne njegove članke in zanj organiziral več predavanj v Avstriji. Napisal sem tudi predgovor za njegovo knjigo v nemščini (*Christentum und Sozialismus. Beiträge zu einer weltverantwortlichen Theologie unter besonderer Berücksichtigung der Situation in Slowenien*, Drava-Verlag, Klagenfurt/Celovec 1988. /.../«.

da ima vsaka skupnost »pravico do nemotenega javnega verskega delovanja po svojih zakonih«; da se uveljavlja »ekumenska drža«; da so nujne »stalne reforme«, »medsebojno spoznavanje, dialog in sodelovanje« z drugače mislečimi, »ekumensko približevanje« tudi v »ekumenski teologiji«, »v biblični eksegezi«, »v praktični teologiji« in »dogmatiki«, ter strpen odnos »do muslimanov in judov«; da se priznava bratstvo »vseh ljudi pod enim Bogom«; da ne smeta biti več zapostavljeni »teologija in duhovnost Svetega pisma v Katoliški cerkvi, v pridigi, šolski teologiji in privatni pobožnosti«; da ne sme biti »cerkvena tradicija v teoriji in praksi nadrejena Svetemu pismu«; da cerkveno »učiteljstvo ni nad božjo besedo, ampak ji mora služiti«; da mora postati biblični študij »duša teologije«; da Cerkev ni »nadnaravni 'Imperium Romanum'«, ampak da so »bogoslužna občestva prvotna Cerkev«; da je potreben dialog namesto polemike, namesto »osvajanja pa prepričljivo pričevanje«; da je treba sprejeti pridobitve razsvetljenstva in da ni treba gledati na sekularni svet negativno; da se je treba zavzemati za »človekovo dostojanstvo, svobodo in pravice, za razvoj in izboljšanje človeške družbe in njenih institucij ter za zdravo dinamiko vsega človeškega ustvarjanja in druge«. ⁵²

Izpostavljene pa so bile tudi tiste, ki jih je pustil koncil odprte, kajti sčasoma je žal vse bolj plahnel tudi začetni reformski zagon. Nekaj ga je ostalo le še v napredni encikliki Pavla VI. *Populorum progressio*, zmanjkalo pa ga že v njegovih konservativnih *Sacerdotalis coelibatus in Humane vitae*. Zadnja enciklika, ki je še vedno predmet številnih razprav, je izšla le nekaj tednov kasneje, ko so se v Franciji že začeli premiki na družbenem področju, ki jih danes poznamo kot »Gibanje 68«. V Cerkvi pa se je pokazalo ravno nasprotno: številna vprašanja so ostajala neodgovorjena ali pa se je na njih odgovarjalo le s tradicionalnimi formulami, ne da bi se upoštevale nove družbene razmere in izhodišča, ki so bile že ponujene v koncilskih dokumentih. Na kratko jih je Hans Küng strnil takole: škofovske sinode so postajale po koncilu vedno manj posvetovalni organ kurijskega aparata, ki je nenaklonjen reformam in naprednim pobudam nekaterih škofov; namesto »aggiornamenta«, ki izhaja iz evangelija, se vse bolj uveljavlja integrizem, ki izhaja iz rigoroznih enciklik in katoliškega katekizma; podpirajo se tradicionalne oblike pobožnosti; ob pomanjkanju dialoga se zavrača svoboda vesti in poučevanja; ni čutiti potreb po novih spoznanjih na področjih biblicistike, dogmatike in zgodovine

⁵² Ne bom navajal še enkrat številnih razprav, v katerih so znani teologi spregovorili o tej temi; navajam pa nekaj poudarkov iz razprave H. Künga Štirideset let po koncilu (v: Znamenje 36 /2006/ 1–2, 30–34), v kateri avtor lapidarno predstavi nekaj bistvenih tem, s katerimi se spoprijema Rimskokatoliška cerkev po 2. vatikanskem koncilu in so bile tudi stalnice v razpravah, objavljenih v Znamenju.

– zahteve, ki jih je jasno izpostavil koncil; na fakultete se uvaža predkoncilaska neosholastična teologija; na novo je predelan avtoritarni Codex Iuris Canonici; vse večja postaja kriza zunanje avtoritete; v ospredje stopajo napetosti med kurijo in Cerkvijo; vse manj je omogočeno svobodno raziskovanje na področju teologije; vprašljiva postaja interpretacija koncilskih izjav, ki so bile dvoumno izražene in so zahtevale nadaljnjo interpretacijo; katolicizem postaja vse bolj okostenel relikv preteklosti; okostenelost je še posebej opazna na pravnem področju; vse manj je volje po temeljiti reformi kurije; ni enciklike, ki bi spregovorila o tako kočljivem vprašanju, kot je spolnost; ni več razprav o duhovništvu žensk, podeljevanju zakramentov ločenim in vnovič poročenim, o homoseksualnosti, kontracepciji in drugih; še naprej ostaja nerešeno vprašanje duhovniškega celibata; še vedno ni volitev škofov po stari katoliški tradiciji; volitve papeža še vedno niso prenesene iz rimskega kardinalskega zbora na univerzalno reprezentativno sinodo.⁵³

Ob jubileju 75-letnici rojstva in tridesetletnici škofovskega posvečenja je pripravilo uredništvo revije Vekoslav Grmiču – dolgoletnemu glavnemu in odgovornemu uredniku ter članu uredniškega sveta – zbornik, ki mu je bila dodana še njegova bibliografija⁵⁴, drugega ob njegovi 80-letnici⁵⁵, tretjega pa

⁵³ Prim. H. Küng, *Katoliška cerkev: Kratka zgodovina*, Založba Sophia, Ljubljana 2004, str. 17. H. Küng, *Pozabljeni koncil*, Znamenje 36(2006) 1–2, str. 30–47. V. Grmič, *Štirideset let po koncilu*, v: *Poslednji spisi. Misli sodobnosti*, str. 23–31. A. T. Queiruga, *Drugi vatikanski koncil in teologija*, v: Znamenje 36(2006) 1–2, str. 19–29. W. Seibel, *Tako se koncil izigrava*, v: Znamenje 38(2008) 5–6, 84–89. H. Rikhs, *Drugi vatikanski koncil in zbornost škofov*, v: Znamenje 30(1990) 6, str. 191–501. E. D. C. Brewer, *Religiozna vizija za 21. stoletje*, v: Znamenje 17/1977/ 2, str. 166–169. H. Cox, *Dvajset let pozneje*, v: Znamenje 26(1986) 1, str. 65–70. D. Seeber, *Cerkev na razpotju*, v: Znamenje 20(1980) 2, str. 17–173.

⁵⁴ V zborniku so sodelovali: akademik Janko Pleterški, prof. dr. Vojan Rus, Primož Vresnik, prof. dr. Marko Kerševan, akademik Matjaž Kmecl, prof. dr. Avgustin Lah, prof. dr. Jože Rajhman, prof. dr. Cvetka Tóth, prof. dr. Borut Ošljaj, prof. dr. Borut Ošljaj, prof. dr. Velko Rus, mag. Janko Bohak, Ivan Sernec, Vekoslav Grmič in Srečko Reher, ki je zbornik tudi uredil. (Grmičev zbornik. Ob 75-letnici dr. Vekoslava Grmiča in 30-letnici njegovega škofovskega posvečenja, Znamenje 34/1998/ 3–4, 149 str.)

⁵⁵ V tem zborniku so sodelovali: Andreja Rihter (ministrica za kulturo RS), Ivan Arzenšek (glavni urednik), Viktor Arh, mag. Janko Bohak, prof. dr. Srečo Dragoš, mag. Geza Erniša (evangelizirski škof), Mitja Hribar, prof. dr. Marko Kerševan, prof. dr. Cvetka Hedžet Tóth, akademik Matjaž Kmecl, Peter Kovačič Peršin, prof. dr. Avgustin Lah, Jože Lodrant, Drago Medved, mag. Violeta Vladimira Mesarič, prof. dr. Drago Ocirk, Tone Petelinšek, prof. dr. Breda Pogorelec, prof. dr. Božo Repe, prof. dr. Rudi Rizman, prof. dr. Ivan Rojnik, prof. dr. Velko Rus, Janez Švajger, prof. dr. Jože Urbanija, Vili Vuk, dr. Marjan Žnidaršič, Helena Grandovec, Marjan Matjašič in Srečko Reher, ki je zbornik tudi uredil. (Zbornik ob 80-letnici škofa Grmiča, Znamenje 34/2003/ 3–4, 228 strani.)

ob njegovi smrti⁵⁶, četrty pa je izšel z nekoliko zamude ob 15. obletnici njegove smrti.⁵⁷

GRMIČEVA POBUDA ZA KNJIŽNI PROGRAM REVIJ ZNAMENJE »SODOBNA MISEL«

Leta 1994 je na Grmičevo pobudo začela založba Znamenje izdajati tudi knjižno zbirko *Sodobna misel*. Prva iz zbirke je izšla leta 1994 knjiga znanega nemškega protestantskega teologa Heinza Zahrnta *Živeti, kot da Bog je*, v nemščini naslovljena *Leben – als ob es Gott gibt* s podnaslovom *Statt eines Katechismus*. Heinz Zahrnt je bil urednik časopisa *Deutsches Allgemeines Sonntagsblatt*.⁵⁸ Njegova briljantno napisana knjiga govori o temeljnih vprašanjih krščanske vere, to je tistih vprašanjih, s katerimi se vsak dan srečujejo tako verni kot neverujoči. Avtor nanje ne podaja odgovorov v obliki receptov, kako reševati vprašanja, ki se porajajo verujočemu o njegovi veri in neke dokončne zavezujoče odgovore, ki ga vznemirjajo. S tem verujočega postavlja pred ogledalo, kot je v metafori zapisal apostol Pavel v 1 Kor 13, 12: »Zdaj gledamo v ogledalu megleno.« Zahrnt odgovorov v knjigi ne daje, se pa v posameznih poglavjih spopade s temeljnimi bivanjskimi vprašanji: Izvor življenja – kdo smo (Izhaja iz biblične prazgodovine.), Ohranitev življenja – kaj naj storimo (Izhaja iz deseterih zapovedih.), Temelj življenja – v kaj zaupamo

⁵⁶ V njem so sodelovali: dr. Franc Kramberger (mariborski nadškof), Boris Sovič (župan Mestne občine Maribor), prof. dr. Bogdan Kolar, Anton Slana (župan Občine Sveti Jurij ob Ščavnici), Viktor Arh, Geza Erniša (evangelikičanski škof), Štefan Grabar, prof. dr. Cvetka Hedžet Tóth, Mitja Hribar, prof. dr. Stanko Janežič, Jože Lodrant, Drago Medved, Peter Kovačič Peršin, Anton Petelinšek, prof. dr. Breda Pogorelec, Lojze Posedel (župan Občine Žalec), mag. Majda Potrata, Janez Stanovnik, Vili Vuk, Andrej Leskovec in Srečko Reher, ki je zbornik tudi uredil. (Zbornik – v spomin škofu dr. Vekoslavu Grmiču, Znamenje 34 /2005/ 3–4, 129 strani.)

⁵⁷ Zbornik je izšel z nekoliko zamude leta 2022 z naslovom Vekoslav Grmič. Izdal ga je Kulturni center Maribor, zavod za umetniško produkcijo in založništvo, v knjižni zbirki Frontier in obsega 220 strani. Razprave zanj so napisali Cvetka Hedžet Tóth, Peter Kovačič Peršin in Srečko Reher, dodani pa so mu še Grmičeva duhovna oporoka Moja duhovna bilanca in recenziji: Janko Bohak: Vekoslav Grmič – slovenski Hans Küng in Ivan Rojnik: Škof pričevalec.

⁵⁸ Dr. Heinz Zahrnt sodi med zelo znane nemške protestantske teologe in pisatelje. Rojen je bil leta 1915 v Kielu. Predaval je po številnih univerzah in bil petindvajset let glavni urednik časopisa *Deutsches Allgemeines Sonntagsblatt*. Od leta 1960 tudi član *Deutscher Evangelischer Kirchentag* (Nemškega evangelikičanskega cerkvenega zbora). Napisal je številna dela, v katerih se je loteval temeljnih vprašanj krščanstva.

(Izhaja iz prošenj očenaša.) in Obljuba življenja – po čem hrepenimo (Izhaja iz govora na gori.).⁵⁹

Posebno mesto zavzema že prej omenjena knjiga **Credo** nemškega teologa **Hansa Künga**. V uvodu **Credo** – danes, ki ga napisal za slovensko izdajo, pravi avtor: »Ta knjiga je nastala po štiridesetih letih teološkega dela. Na kratko predstavlja verska prepričanja, ki so zrasla v meni po neutrudnem študiju in samospraševanju. Resnica naj ne bo nikoli skrita, zgodovinska kritika pa ne sme prepustiti mesta individualističnemu zoženemu psihologizmu.« In da knjiga »noče podati ezoterične ali sterilno dogmatične interpretacije, temveč takšno, ki resno jemlje vprašanja sodobnikov; noče biti skrita znanost samo za verujoče, temveč po možnosti razumljiva tudi neverujočim /.../ noče vsebovati razumu očitno nasprotnih trditev, pač pa hoče biti argumentacija zaupanja v neko resničnost onkraj meja čistega razuma.«⁶⁰

Tretja knjiga je predstavljala dolg do libeliškega župnika **Antona Vogrince**⁶¹, ki je leta 1904 edini od Slovencev pristal na zloglasnem *Indexu librorum prohibitorum*. Enaintridesetletni Vogrinc je izdal kar dvakrat v nemščini zajetno knjigo **Nostra maxima culpa** s podnaslovom **Kriza Katoliške cerkve, njeni vzroki in predlogi za izboljšanje** in motom »Če sem napak govoril, dokaži, da napak; če prav, kaj me tolčeš?« (Jn 18,23) Kljub temu, da je bil Vogrinc zaveden Slovenec, je knjigo napisal v nemškem jeziku z namenom, da bo s tem lahko nagovoril čim več ljudi. Avtor je v njej kritično razmišljal o delovanju Cerkve v družbenih razmerah in opozoril na prepotrebne reforme na področju liturgije in podeljevanja zakramentov, posta, ljudskih pobožnosti, pobožnostnih navad, izobraževanja ljudstva, verouka v šolah, političnega delovanja duhovnikov. S tem je Vogrinc pogumno razkrival napake cerkvenega sistema, ne da bi iskal grešne kozle nekje zunaj njega v reformaciji, pomanjkanju avtoritet, liberalizmu, prostozidarstvu, šolstvu in drugih, ampak jih je iskal znotraj Cerkve same, v njenih napakah, njenih nezadostnostih in njenih pomanjkljivostih. Iskanje zunanjih sovražnikov mu pomeni le beg

⁵⁹ Knjigo je prevedla *Ivana Ika Medved*.

⁶⁰ H. Küng, *Credo*, Založba Znamenje, Petrovče 1995, str. 10–11. Knjigo je prevedel *Roman Štus*.

⁶¹ Anton Vogrinc je bil rojen leta 1873 v Zgornji Pristavi pri Ptuj v kmečki družini. Osnovno šolo je obiskoval v Vidmu pri Ptuj, gimnazijo pa na Ptuj in v Mariboru. V Celovcu je študiral teologijo in jo končal leta 1897. Že leto pred tem je bil posvečen v duhovnika. Prvo kaplansko mesto je bilo na Prevaljah, po enem letu je bil prestavljen na nemško župnijo v Griffen, še isto leto v St. Margarethen pri Töllenbergu, kjer je ostal dve leti. Od leta 1900 do 1902 je služboval na nemških župnijah v Winklernu in Weissensteinu. Od tam pa so ga premestili v Libeliče. Tu je napisal svojo znamenito knjigo, ki je izšla na Dunaju in Leipzigu in bila 3. ju nija leta 1904 uvrščena na zloglasni Indeks. Že 22. junija pa je moral v Celovcu pred knezoškofo J. Kahnem in pričama podpisati izjavo, v kateri je moral preklicati »vse napačne in zmotne misli, ki jih vsebuje ta knjiga«.

pred lastno odgovornostjo in zatiskanje oči pred njo. Pogumno je spregovoril tudi o celibatu katoliških duhovnikov: »Celibat ni dogma ali verska resnica, ki ne bi puščala nobene diskusije, ampak cerkvena zapoved.«⁶² Zaključil je, da je Cerkev pri reševanju verskih vprašanj preveč konservativna.⁶³

Leta 1999 je izšla knjiga Eugena Drewermanna *Ko se nebo dotakne zemlje* (*Wenn die Himmel die Erde berührt*). V knjigi Drewermann razlaga obsežnejše Jezusove prilike: to je prilike o gostiji, o izgubljenem sinu, o desetih družicah, in tiste, ki so bile pogosto napačno razumljene: o nezvestem oskrbniku, o talentih ter o delavcih v vinogradu. Seveda pa jih teolog in psihoanalitik ne preučuje z jezikovnega vidika, ampak jih skuša iz tistega časa prestaviti v eksistencialnem smislu v imperativ danes živega Kristusa.

V intervjuju, ki je bil objavljen v reviji *Znamenje*, pravi: »Shizofrenija, ki jo cerkvena dogma zavestno povzroča, je slaba: da interpretacije Biblije in krščanskih verskih vsebin ne smemo simbolično razumeti, marveč le ideološko v smislu objektivnih dogem ali historičnih dejstev. Cerkev doslej ni dopustila filozofskega razsvetljenstva 18. stoletja, psihološkega pa sploh ne.«⁶⁴

Leta 2004 sta izšli knjigi Johannesa B. Brantschena⁶⁵ *Bog je večji kot naše srce in Thomasa Eggenspergerja in Urlicha Engla Po tem znamenju ga boste spoznali*. Avtor prve knjige na zanimiv način interpretira eno najlepših prilik iz nove zaveze, to je prispodobo o izgubljenem sinu v prenesenem smislu, da je dobri oče iz prilike je podoba tudi našega odnosa do sočloveka in nihče ni za Boga izgubljen. V drugi *Thomasa Eggenspergerja in Urlicha Engla* pa so zbrane adventne in božične pridige iz dominikanskega samostana v Düsseldorfu. Izbrane pridige nagovarjajo bralca s toplino adventnega pričakovanja

⁶² A. Vogrinec, *Nostra maxima culpa*, *Znamenje*, Petrovče 1996, str. 63.

⁶³ Knjigo je prevedel *Jože Lodrant*, za tisk pa priredila *Helena Grandovec*. O njegovi knjigi so pisali: J. Lodrant, Anton Vogrinec in še kdo, v: *Znamenje* 37(2007) 5–6; M. Kos, Anton Vogrinec – libeliški puntar, v: *Znamenje* 37(2007), 5–6; S. Reher, Cerkvene razmere v času izida Vogrinčeve knjige *Nostra maxima culpa*, *Znamenje* 37(2007) 5–6, str. 102–107 in v isti reviji Ob 60-letnici smrti libeliškega župnika Antona Vogrica I., str. 86–93.

⁶⁴ Knjigo je prevedel *Janko Bohak*. V reviji *Znamenje* je izšel tudi intervju z njim, v katerem avtor odgovarja, zakaj je izstopil iz Cerkve. Vprašanja mu je zastavljala revija *Public-Forum*. Drewermann je poleg H. Künga eden najbolj znanih nemških teologov. Njegov književni opus obsega več kot šestdeset književnih enot. O tem, zakaj je izstopil iz Katoliške cerkve, pravi: »Že petnajst let ne smem opravljati duhovniške službe. Zakramente bi lahko prejel le, če bi to, kar mi je pomembno, javno priznal za pravi greh proti pravi veri. Toda to, kar je v očeh Cerkve greh, je to, za kar živim: da prevajam Jezusovo oznanilo tako, da se dotakne duševne stiske ljudi, da zmanjšujem nečlovečnost v javnem življenju in da povezovalno delujem v dialogu kultur. Osrednjega pomena so mi tudi mir, varovanje okolja in živali.« (N. d., v: *Znamenje* 36 /2006/ 1–2, str. 85.)

⁶⁵ Johannes B. Brantschen je član švicarske dominikanske province. Živi v dominikanskem samostanu Albertinum v Freiburgu v Švici. Od leta 1975 do 2000 je predaval dogmatično teologijo na teološki fakulteti v Freiburgu.

in božično radostjo vesele obdarovanosti – učlovečene božje bližine in božje solidarnosti s človekom. Govorijo o tem, da lahko adventni čas na žalost zlorablja sodobna potrošniška družba za svoje interese.

Knjige iz Založbe Znamenje so izhajale tudi po Grmičevi smrti.

Zaključim lahko le, da je Znamenje v vseh dvainštiridesetih letih izhajalo iz temeljnih postavk, ki so jih reviji postavili njegovi ustanovitelji in jih je izpostavil Edvard Kocbek v uvodniku v prvo številko. Nanje so se sklicevali tudi uvodničarji, ko so v imenu uredniškega odbora in izdajateljskega sveta – dokler ga je revija še imela – presojali, koliko je ostajala zvesta temeljnim smernicam iz prvega uvodnika svojih ustanoviteljev Vekoslava Grmiča, Stan-ka Cajnkarja in Edvarda Kocbeka. Iz njenih začetnih temeljnih izhodišč so postavljali cilje tudi za naprej. Pri tem so izpostavljali prav Kocbekovo misel, da bo bodoča revija skušala osvetliti krščanstvo »kot svojo nujno in temeljno resnico«, ki »ni več individualistični moralizem, eshatološki juridizem ali celo prestižni praktikum«. Torej krščanstvo, ki več ne prisega samo na formalno cerkvenost in pravovernost, ampak se skuša udejanjati iz evangelijske vere govora na gori⁶⁶, prve in največje zapovedi ljubezni do Boga in bližnjega⁶⁷, zlatega pravila⁶⁸ in govora o poslednji sodbi⁶⁹. Zato so se uredniki vseskozi odločali, da objavljajo besedila, ki so kritično naravnana na stranpoti v cerkveni instituciji, na njena oddaljevanja od evangelijskega krščanstva in reformskih izhodišč 2. vatikanskega koncila. Hkrati pa so si prizadevali, da bi zidali mostove med verujočimi in verujočimi, vzpostavljali dialog med različnimi verami in aktualno oblastjo in seznanjali slovenski prostor z iz- zivi novih kontekstnih teologij. Kritično so spremljali dogajanje v Cerkvi na Slovenskem in tudi kritično ovrednotili slovenski katolicizem na številnih njegovih zgodovinskih razpotjih, v katerem se je kazal bolj kot ideologija in manj kot evangelijska vera. Sem je potrebno prišteti tudi novo ovrednotenje protestantizma na Slovenskem in očeta slovenske teologije in slovenske knjige

⁶⁶ »Blagor ubogim v duhu, kajti njihovo je nebeško kraljestvo. Blagor žalostnim, kajti potolaženi bodo. Blagor krotkim, kajti deželo bodo podedovali. Blagor lačnim in žejnim pravičnosti, kajti nasičeni bodo. Blagor usmiljenim, kajti usmiljenje bodo dosegli. Blagor čistim v srcu, kajti Boga bodo gledali. Blagor tistim, ki delajo za mir, kajti imenovani bodo Božji sinovi. Blagor tistim, ki so zaradi pravičnosti preganjani, kajti njihovo je nebeško kraljestvo.« (Mt 5,3–10)

⁶⁷ »Ljubi Gospoda, svojega Boga, z vsem srcem, z vso dušo in z vsem mišljenjem. To je največja in prva zapoved. Druga pa je njej podobna: Ljubi svojega bližnjega kakor samega sebe. Na teh dveh zapovedih stoji vsa postava in preroki.« (Mt 22, 35–39)

⁶⁸ »Vse, kar želite, da bi ljudje vam storili, storite vi njim!« (Mt 7, 12)

⁶⁹ »Lačen sem bil in ste mi dali jesti, žejen sem bil in ste mi dali piti, tujec sem bil in ste me sprejeli, nag sem bil in ste me oblekli, bolan sem bil in ste me obiskali, v ječi sem bil in ste prišli k meni /.../ Resnično, povem vam: Kar koli ste storili enemu od teh mojih najmanjših bratov, ste meni storili.« (Mt, 25, 35–40)

Primoža Trubarja in njegovih sodelavcev⁷⁰ ter številne izzive, ki so jih prinašale razprave s področij filozofije, sociologije, psihologije in kulture.

Ton je Znamenju dajal tudi Grmič s svojimi razpravami, v katerih je razkrival bistvo evangelijskega krščanstva, ki se mu je zavezal že z izbiro škofovskega gesla *Oznanjujte evangelij* in zapriseženostjo »aggiornamentu« 2. vatikanskega koncila, ki ga lahko udejanjajo le tisti, ki so odprti za »iskanje Boga«, in tisti, ki se zavedajo, da so »poklicani k iskanju« in jih nič »ne more zadovoljiti in pomiriti«: »nobene dogme« in »nobene avtoritarno izražene resnice«⁷¹. Zelo kratko je to izrazila filozofinja Cvetka Hedžet Tóth v naslovu svoje razprave *Evangelij zahteva solidarnost – je socialna karizma* v zborniku, ki je izšel v spomin ob Grmičevi smrti.⁷² V taki veri Bog za verujočega ni mašilec lukenj, tudi ne alibi za to, kar bi moral sam storiti, in ne ideološka spaka iz pridigarske literature, ampak Bog, ki je z njim na njegovi življenjski poti, in kristjan tisti, ki poskuša živeti svojo »človeškost, družbenost in religioznost«⁷³. Zato za resničnega vernika ni več tako pomembno abstraktno teološko razpravljanje o Bogu, tudi ne abstraktna vsebina vere, ampak vprašanja, ali mu lahko njegova vera odgovarja na temeljna eksistencialna vprašanja ter kako in koliko mu pomaga oblikovati življenje v vseh razsežnostih njegovega bivanja.

SKLEP

Danes so Grmičeve misli – ki jih je objavil v reviji Znamenje – še kako aktualne, saj se je pokazalo, da je razmišljal veliko pred časom, kakšna naj bi bila evangelijska podoba slovenske Cerkve v smislu njegovega škofovskega gesla **Oznanjujte evangelij**. Žal v Katoliški cerkvi na Slovenskem niso resno jemali njegovih opozoril, da si mora prizadevati predvsem za **oznanjevanje**

⁷⁰ Jože Rajhman (1924–1998), teolog in predavatelj pastoralne ter duhovne teologije na Teološki fakulteti oddelka v Mariboru, literarni zgodovinar in leksikograf, ki je leta 1972 doktoriral na Filozofski fakulteti v Ljubljani z disertacijo Primož Trubar v letu 1550 potem pa še leta 1974 na teološki fakulteti z disertacijo Teološka podoba Trubarjeve Ene dolge predgovori je o protestantizmu je izdal več monografij in okoli 130 razprav. V razpravi Slovenski protestantizem ob koncu 19. stoletja pravi, da se je strah pred Lutrom v Katoliški cerkvi prenesel tudi na Primoža Trubarja. Zato so bili vsi, ki so drugače govorili o Lutru »osumljeni, da so 'okuženi', /in jih /je bilo treba izčistiti, ali vsaj onemogočiti.« Potem pa nadaljuje. »To je pojav, ki ga lahko razložimo le z našo že splošno znano ozko-stjo, ki nam resnično tiči v kosteh kot strah pred 'odpadom'.« (Znamenje 13 /1983/ 5, str. 367.)

⁷¹ Vera–nevera danes, v: Iskanje resnice, Založba Unigraf, Ljubljana 1997, str. 11.

⁷² Glej v: Znamenje. Zbornik v spomin škofu dr. Vekoslavu Grmiču, str. 41–52.

⁷³ H. Küng, Biti kristjan – kaj pomeni to? 20 tez k zelo aktualnemu vprašanju, str. 60.

evangelija, ki je v Jezusovem oznanilu kraljestvo miru, resnice, dobrote, svobode, ljubezni in odpuščanja in zato daleč od vsakega zemeljskega kraljestva, ki bi temeljilo na moči, časti in oblasti. *Tako jo je videl in jo tudi predstavil v predlogih k 1. zasedanju Slovenske cerkvene sinode, 4.–6. 11. 1999, ko je zapisal:*

»Živimo v času osamosvajanja zemeljskih resničnosti, v času avtonomizma in pluralizma. Zato je mogoče krščansko sporočilo približati ljudem samo z iskrenim dialogom in pri tem znati potrpeti, znati čakati in biti do skrajnosti strpen do drugače mislečih. Predvsem pa se moramo varovati vsakega fundamentalizma, integrizma in avtoritarizma. S tem bi namreč hodili po isti poti, po kateri so hodili zagovorniki totalitarnih ideologij, ki so doživele svoj polom.

Največjo skrb moramo posvečati problemom miru in ekologije. Tudi v tem pogledu je najpomembneje, da sodelujemo tudi z drugače mislečimi, kakor to naroča 2. vatikanski cerkveni zbor. Sicer pa so že razsežnosti teh problemov takšne, da jih ni mogoče reševati brez najširšega sodelovanja vseh ljudi – vsega sveta.

Ločevanje duhov in ustvarjanje razdora med ljudmi zaradi nazorskih in drugih razlik je nekrščansko in danes hudo nevarno. Kristjani si sploh morajo prizadevati za medsebojno povezovanje in za solidarnost v najširšem pomenu. Ker naj bi zidali svoje življenje in delo na ljubezni, jim to ne bi smelo biti tuje.« Potem pa zaključi s pozivom: »Sploh pa pokažimo, da je evangelij ‘popolni humanizem’ in zato prinaša človeku resnično življenje.«⁷⁴

LITERATURA

Brantschen, B. Johannes: Bog je večji kot naše srce. Po sledih njegove nežnosti, Znamenje (Knjižna zbirka sodobna misel), Petrovče 2004, 92 strani.

Cajnkár, Stanko: Pogovor s preteklostjo, v: Znamenje 1(1971) 1, str. 3–13.

Drewermann Eugen: Ko se nebo dotakne zemlje. Razmišljanja o Jezusovih prilikah, Znamenje, Petrovče 1999, 198. stani.

Grandovec, Helena: Zgodbe iz življenja, Zbornik ob 80-letnici škofa Grmíča, Znamenje 33(2003), str. 166–182.

Grmič, Vekoslav: Prenova Cerkve v Sloveniji, v: Resnica iz ljubezni. Kritična razmišljanja, SDD, Ljubljana 1979, str. 205–214.

⁷⁴ V. Grmič, Sinoda kot proces spreobrnjenja – prenove Katoliške cerkve v Sloveniji, str. 150–151.

- -: Deklerikalizacija-evangelizacija našega krščanstva, v: Resnica iz ljubezni. Kritična razmišljanja, SDD, Ljubljana 1979, str. 85–103.
 - -: Prenova Cerkve na Slovenskem, Znamenje 6(1976) 5, str. 373–379.
 - -: Klerikalizem v slovenski Cerkvi, v: Znamenje 1(1971) 5, str. 190–194.
 - -: Knjigi na pot, v: Dr. V. Truhlar, Pokoncilski katoliški etos, MD, Celje 1971, str. 3–5.
 - -: Ob tridesetletnici, v: Znamenje 30(2000) 1–2, str. 5–7.
 - -: Vera – nevera danes, v: Iskanje resnice, Založba Unigraf, Ljubljana 1997, str. 9–19.
 - -: Sinoda kot proces spreobrnjenja – prenove Katoliške cerkve v Sloveniji, v: Izzivi in odgovori, Založba Unigraf, Ljubljana 2000, str. 149–151.
 - -: Prenova Cerkve v Sloveniji, v: Resnica iz ljubezni. Kritična razmišljanja, SDD, Ljubljana 1979, str. 205–214.
 - -: Deklerikalizacija-evangelizacija našega krščanstva, v: Resnica iz ljubezni. Kritična razmišljanja, SDD, Ljubljana 1979, str. 85–103.
 - -: Med vero in nevero, Mohorjeva družba, Celje 1969, 112 strani.
 - -: Knjigi na pot, v: Dr. V. Truhlar, katolicizem v poglobitvenem procesu, MD, Celje 1971, str. 4–5.
- Vera–nevera danes, v: Iskanje resnice, Založba Unigraf, Ljubljana 1997, str. 9–19.
- Hedžet Tóth, Cvetka, Kovačič Peršin, Peter, Reher, Srečko:** Vekoslav Grmič, škof pričevalec Kulturni center Maribor, zavod za umetniško produkcijo in založništvo (zbirka Frontier), Maribor 2022, 220 strani.
- Vekoslav Grmič o protestantizmu, v: Stati inu obstati 10(2014), 19–20, str.
- Kocbek, Edvard:** Reviji na pot, v: Znamenje 1(1971) 1, str.
- Kocjan, Aleš:** Slovenski tednik in Ekspres sta Cerkvi škodila, Večer, sredo, 6. april 2011.
- Kovačič Peršin, Peter:** O našem verskem tisku, Znamenje 1(1971) 3/4, str. 158–161.
- -: Duh inkvizicije. Slovenski katolicizem med restavracijo in prenovo, Društvo 2000, Ljubljana 2012, 302 strani.
- Krajnc-Vrečko, Fanika:** Biografsko kazalo 1971–1999, Znamenje 30 let, Petrovče 2000, 129 strani.
- -: Vekoslav Grmič (1923–2005) o Luthrovi teologiji, v: Stati in obstati 17(2021), str. 355–382.
- -: 50 let enote Teološke fakultete v Mariboru (1968–2018), v: Edinost in dialog 73(2018), str. 15–20.
- Kerševan, Marko:** Resnica in upanje, v: Zbornik ob 80-letnici škofa Grmiča, 33 Znamenje 3–4 (2003), str. 49–53.
- Kos, Marjan:** Anton Vogrinec – libeliški puntar, v: Znamenje 37(2007), 5–6, str. 99–101.
- Küng, Hans:** Credo, Založba Znamenje, Petrovče 1995, 270 strani.
- -: Štirideset let po koncilu, v: Znamenje 36 /2006/ 1–2, str. 30–34.
- -: Katoliška cerkev: Kratka zgodovina, Založba Sophia, Ljubljana 2004, str. 205.

– –: Pozabljeni koncil, Znamenje 36(2006) 1–2, str. 30–47.

– –: Biti kristjan – kaj pomeni to? 20 tez k zelo aktualnemu vprašanju, Znamenje 36(2006) 1–2, str. 60–77.

Lodrant, Jože: Anton Vogrinec in še kdo, v: Znamenje 37(2007) 5–6. M. Kos, Anton Vogrinec – libeliški puntar, v: Znamenje 37(2007), 5–6, str. 111–113.

– –: Razmišljanje ob izidu knjige Antona Vogrinca *Nostra maxima culpa*, v: Znamenje 29(1999), str. 90–95.

Maver, Aleš: Zastrta Znamenja: Vprašanje disidentstva Katoliške cerkve v Sloveniji v obdobju »Vzhodne politike« in revija Znamenje, *Annale*, 27(2017) 4, str. 793–830.

Perko, Franc: Slovenski kristjan v samoupravni družbi, v: Znamenje 1(1971)5, str. 180–189.

Rode, Franc: Iberijski zapisi, v: Znamenje 2(1972) 3/4, str. 291–305.

– –: Krščanska zrelost. Predavanje v okviru velikonočnih konferenc za izobražence 30. marca 1971 v cerkvi Sv. Trojice v Ljubljani, v: Znamenje 1(1971) 4, str. 92–99.

Pivec, Franci: Vekoslav Grmič za življenje brez strahu, ČZN 4 (2016), str. 85–95.

Rajhman, Jože: Mariborsko bogoslovje in njegov pomen za rast mariborske škofije, v: Zbornik ob 750-letnici mariborske škofije, Mariborski škofijski ordinariat, Maribor 1978, str. 37–43.

– –: Vekoslav Grmič šestdesetletnik, v: Znamenje 13(1983) 3, str. 177–179.

Ramšak, Jure: »Bo mar internacionala postala himna vernih?« Sovjetska zveza in rusko pravoslavlje na straneh teološke revije Znamenje, v: Stičišče religijskih svetov: Družbeni in politični vidiki ekumenizma na Slovenskem (zbral in uredil Gašper Mithans, Znanstveno-raziskovalno središče Koper, Znanstvena založba Annales, Koper 2018, 27(2017) str. 99–119

Reher, Srečko: Revija Znamenje – izziv slovenskemu katolicizmu, v: Znamenje 42(2012) 1–6, str. 1–29.

– –: Cerkvene razmere v času izida Vogrinčeve knjige *Nostra maxima culpa*, Znamenje 37(2007), 5–6, str. 102–107.

– –: Ob 60-letnici smrti libeliškega župnika Antona Vogrica I., Znamenje 37(2007) 5–6, str. 86–93.

– –: Uresničevalec vatikanske »vzhodne politike« papeža Pavla VI. (Spominski zapis ob petnajsti obletnici smrti škofa in humanista dr. Vekoslava Grmiča), Časopis za zgodovino in narodopisje 2–3 (2020), str. 127–185;

– –: Glasnik in pričealec evangeljskega krščanstva, v: Vekoslav Grmič, škof in pričealec (zbornik), Kulturni center Maribor (knjižna zbirka Frontier), Maribor 2022, str. 125–194.

Slomšek, Anton, Martin: Šola poslednje sodbe, pekla in neskončne večnosti, v: Drobtinice za leto 1865–1866, str. 73–84.

Šolinc, Vinko: Razmišljanje o slovenskem verskem tisku, v: Znamenje 1(1971) 5, str. 258.

Truhlar, Vladimir: Koliko je v slovenski Cerkvi religije, v: Znamenje 1(1971) 3/4, str. 127–132.

– –: Katolicizem v poglobitvenem procesu, MD, Celje 1971, 214 strani.

– -: Pokoncilski katoliški etos, Mohorjeva družba, Celje 1967, 214 strani.

Grmičev zbornik. Ob 75-letnici dr. Vekoslava Grmiča in 30-letnici njegovega škofovskega posvečenja, Znamenje 28(1998) 3–4, 149 strani.

Zbornik – v spomin škofu dr. Vekoslavu Grmiču, Znamenje 35(2005) 3–4, 129 strani.

Zbornik ob 80-letnici škofa Grmiča, Znamenje 33(2003) 3–4, 235 strani.

Vogrinc, Anton: Nostra maxima culpa, Založba Znamenje, Petrovče 1996, str. 162 strani.

Zahrnt, Heinz: Živeti kot da Bog je, Založba Znamenje, Petrovče, str. 212 strani.

Žakelj, Stanko: Kdo manipulira? v: Znamenje 5(1971), str. 256–258.

Žveglič, Hieronim: Vekoslav Grmič – 60 letnik, v: Mohorjev koledar, MD, Celje 1984, str. 129–131.

REVIJA ZNAMENJE V GRMIČEVEM USTVARJALNEM OPUSU

Povzetek

Ustanovitev in vsebinska naravnost revije Znamenje, ki so jo ustanovili trije osrednji takratni katoliški intelektualci Vekoslav Grmič, Edvard Kocbek in Stanko Cajnkari leta 1971, sovпада s številnimi premiki tako na političnem, kulturnem in gospodarskem področju v takratni Jugoslaviji kot tudi v Katoliški cerkvi po 2. vatikanskem koncilu.

V tem desetletju proti koncu šestdesetih in začetku sedemdesetih let prejšnjega stoletja so se začeli vzpostavljati tudi novi odnosi med jugoslovansko oblastjo in Rimskokatoliško cerkvijo: po pogajanjih med Svetim sedežem in Jugoslavijo je junija 1966 sledil podpis protokola, avgusta leta 1970 pa obnovev diplomatskih odnosov, ki jo je prinesla nova vatikanska politika do komunističnih držav; utiral jo je kardinal Casaroli s sporazumi in misijami v deželah real-socializma; dialog, ki ga je Vatikan začel vzpostavljati s komunističnimi oblastmi, je omogočil, da je bil aprila leta 1968 Vekoslav Grmič imenovan za pomožnega škofa v Mariboru: z njegovim imenovanjem je bil nakazan tudi odnos aktualne oblasti do vernih; nov odnos oblasti do Katoliške cerkve se je odrazil še posebej na znani idrijski okrogli mizi, ki jo je jeseni leta 1968 organiziral Klub mladih na temo *Ali je Bog mrtev?* Na njej sta poleg Vekoslava Grmiča in Janeza Janžekoviča sodelovala še Marko Kerševan in Zdenko Roter.

Ker so se pokazale ugodne družbeno-politične razmere in potrebe, da se po koncilu prevetri tudi Cerkev na Slovenskem, so začeli nekateri takratni intelektualci razmišljati o ustanovitvi nove teološke revije. Tega prepiha v Katoliški cerkvi na Slovenskem tudi po petih letih po koncilu še ni bilo moč čutiti. Še v sedemdesetih letih prejšnjega stoletja je slovenska Cerkev tičala globoko v katolicizmu, kakršen se je na Slovenskem oblikoval od srede 19. stoletja naprej. Pretežni del starejših duhovnikov je še vedno ostajal pri »preizkušeni predkoncilski pastoralni praksi«: spodbujanju tradicionalnih pobožnosti in cerkvenosti; ni pa si upal graditi na osebni posameznikovi veri in odgovarjati na vprašanja, ki se verujočemu pojavljajo o njegovi veri ter instituciji in jih ni moč reševati s cenenimi katekizemskimi odgovori in zahtevami le po izpolnjevanju cerkvenopravnih predpisov.

Grmič je v reviji Znamenje sodeloval vse od prve številke, ki so jo izdali leta 1971, in do smrti leta 2005: v njej je objavil v rubriki **Razprave in eseji** 159 besedil, v rubriki **Zapisi** 153 besedil; prispeval je 4 prevode; v rubriki **Ocene** je njegovih 127 ocen književnih del

in 4-krat se je odzval na polemiko. Sprva je v reviji le objavljaj, kasneje pa postal tudi njen urednik: **glavni urednik** je bil od 17. do 20. letnika, **odgovorni urednik** od 16. do 20. letnika; vključen je bil tudi v njene odbore.

Tudi po njegovi zaslugi reviji Znamenje v 42 letih (od 1971 do 2012) izhajanja niso dajali ton samo priznani domači teologi in razumniki – ne oziraje se, ali so verujoči ali neverujoči ali drugače verujoči –, ampak so jo bogatile prevodne razprave vrhunskih svetovnih teologov in znanstvenikov z najrazličnejših področij znanosti, v katerih so kritično presojali tradicionalno teologijo, verske prakse, cerkveno institucionalno vernost, družbeno, politično in kulturno dogajanje v Evropi in po svetu ter odpirale obzorja novih kontekstnih teologij, ki so odgovarjale na konkretna vprašanja v luči vere. Še posebej je treba izpostaviti znano mednarodno revijo *Concilium*, v kateri je objavljaj tudi Grmič.

THE ZNAMENJE JOURNAL AS PART OF THE CREATIVE OEUVRE OF GRMIČ

Summary

The founding and content focus of Znamenje journal, founded in 1971 by three central Catholic intellectuals of the time, Vekoslav Grmič, Edvard Kocbek and Stanko Cajncar, coincided with a number of changes in the political, cultural, and economic spheres of both Yugoslavia at the time and the Catholic Church after the Second Vatican Council.

In this decade, towards the end of the 1960s and the beginning of the 1970s, new relations between the Yugoslav authorities and the Roman Catholic Church began to be established: negotiations between the Holy See and Yugoslavia were followed by the signing of a protocol in June 1966, and in August 1970 by the renewal of diplomatic relations brought about by the Vatican's new policy towards the communist countries; this was paved by Cardinal Casaroli's agreements and missions to the countries of real socialism; the dialogue which the Vatican began to establish with the communist authorities made it possible for Vekoslav Grmič to be appointed as auxiliary bishop in Maribor in April 1968: his appointment also signalled the attitude of the current authorities towards the faithful; the new attitude of the authorities towards the Catholic Church was reflected especially in the well-known round table in Idrija, organised by the Youth Club in the autumn of 1968, on the topic *Is God Dead?* In addition to Vekoslav Grmič and Janez Janžekovič, Marko Kerševan and Zdenko Roter also took part.

In the aftermath of the Council, some intellectuals in Slovenia recognized the need to create a new theological journal in response to the favorable socio-political climate and the need for enlightenment within the Church. However, even five years after the Council, the Catholic Church in Slovenia had yet to experience any significant changes. By the 1970s, the Slovene Church was still firmly rooted in Catholicism, as it had been since the mid-19th century. The majority of older priests continued to rely on pre-Conciliar pastoral practices, promoting traditional piety and churchmanship. They were hesitant to build upon the personal faith of individuals and address the challenging questions believers have about their faith and the institution. These issues could not be resolved by simplistic catechism answers and mere compliance with ecclesiastical regulations.

Grmič contributed to Znamenje journal from its first issue in 1971 until his death in 2005: he published 159 texts in the Discussions and Essays section, 153 texts in the Notes section; he contributed 4 translations; his 127 reviews of literary works are in the Reviews section; and he responded to the controversy on 4 occasions. In the beginning he only published in the journal, but later on he also became its editor: he was editor-in-chief from the 17th

to the 20th volume, and editor responsible from the 16th to the 20th volume; he was also involved in the journal's committees.

Thanks to him, in the 42 years of its publication (from 1971 to 2012), *Znamenje* has not only been given tone by renowned local theologians and intellectuals – whether believers, non-believers, or otherwise – but has also been enriched by translations by the world's top theologians and scientists from a wide range of scientific fields, critical assessments of traditional theology, religious practices, the Church's institutional religiosity, social, political and cultural developments in Europe and around the world, and opening up the horizons of new contextual theologies that answered concrete questions in the light of faith. Particular mention should be made of the well-known international journal *Concilium*, where Grmič also published.

DIE ZEITSCHRIFT ZNAMENJE ALS TEIL DES KREATIVEN OEUVRES VON GRMIČ

Zusammenfassung

Die Gründung und der inhaltliche Charakter der Zeitschrift *Znamenje*, die 1971 von drei der führenden katholischen Intellektuellen jener Zeit, Vekoslav Grmič, Edvard Kocbek und Stanko Cajnkar, gegründet wurde, fiel mit einer Reihe von Veränderungen im politischen, kulturellen und wirtschaftlichen Bereich sowohl im damaligen Jugoslawien als auch in der katholischen Kirche nach dem Zweiten Vatikanischen Konzil zusammen.

In diesem Jahrzehnt, gegen Ende der 1960er und Anfang der 1970er Jahre, kam es zur Aufnahme neuer Beziehungen zwischen den jugoslawischen Behörden und der Römisch-Katholischen Kirche: Auf die Verhandlungen zwischen dem Heiligen Stuhl und Jugoslawien folgte im Juni 1966 die Unterzeichnung eines Protokolls und im August 1970 die Erneuerung der diplomatischen Beziehungen im Zuge einer neuen Politik des Vatikans gegenüber den kommunistischen Ländern, die durch die Abkommen und Missionen von Kardinal Casaroli in den Ländern des Realsozialismus vorbereitet wurde. Der Dialog, den der Vatikan mit den kommunistischen Behörden aufzunehmen begann, ermöglichte die Ernennung von Vekoslav Grmič zum Weihbischof in Maribor im April 1968: Seine Ernennung war auch ein Zeichen für die Haltung der derzeitigen Behörden gegenüber den Gläubigen; die neue Haltung der Behörden gegenüber der katholischen Kirche spiegelte sich vor allem in dem wohlbekannten Runden Tisch in Idrija wider, den der Jugendclub im Herbst 1968 zum Thema *Ist Gott tot?* organisierte. Neben Vekoslav Grmič und Janez Janžekovič nahmen auch Marko Kerševan und Zdenko Roter daran teil.

Da die gesellschaftspolitische Situation günstig war und die Notwendigkeit einer Neuorientierung der Kirche in Slowenien nach dem Konzil offensichtlich wurde, begannen einige Intellektuelle der damaligen Zeit über die Gründung einer neuen theologischen Zeitschrift nachzudenken. Auch fünf Jahre nach dem Konzil war dieser Wandel in der katholischen Kirche in Slowenien noch nicht zu spüren. Selbst in den 1970er Jahren war die slowenische Kirche noch tief im Katholizismus verwurzelt, wie sich dieser in Slowenien seit Mitte des 19. Jahrhunderts entwickelt hatte. Der Großteil der älteren Geistlichen hielt immer noch an der „bewährten vorkonziliaren pastoralen Praxis“ fest: Sie förderten die traditionelle Frömmigkeit und das kirchliche Leben, wagten es aber nicht, auf dem persönlichen Glauben des Einzelnen aufzubauen und die Fragen zu beantworten, die sich für den Gläubigen in Bezug auf seinen Glauben und seine Institution stellen und die nicht durch bloße Katechismusantworten und die Forderung nach der Einhaltung kirchlicher Vorschriften gelöst werden können.

Grmič hat von der ersten Ausgabe im Jahr 1971 bis zu seinem Tod im Jahr 2005 für die Zeitschrift *Znamenje* publiziert: 159 Texte in der Rubrik Diskussionen und Aufsätze, 153 Texte in der Rubrik Notizen; er steuerte 4 Übersetzungen bei; seine 127 Rezensionen literarischer Werke sind in der Rubrik Rezensionen zu finden; und er hat 4-mal auf die Kontroverse geantwortet. Anfangs publizierte er nur in der Zeitschrift, später wurde er ihr Herausgeber: er war Chefredakteur vom 17. bis zum 20. Jahrgang und verantwortlicher Redakteur vom 16. bis zum 20. Jahrgang; außerdem wirkte er auch in den Komitees der Zeitschrift mit.

Dank ihm wurde die Zeitschrift *Znamenje* in den 42 Jahren ihres Erscheinens (von 1971 bis 2012) nicht nur von renommierten einheimischen Theologen und Intellektuellen – ob gläubig, ungläubig oder andersgläubig – geprägt, sondern auch durch Übersetzungen von weltweit führenden Theologen und Wissenschaftlern aus einer Vielzahl von Fachgebieten bereichert, in welchen kritisch diskutiert wurde, was die traditionelle Theologie, die religiösen Praktiken, die institutionelle Religiosität der Kirche, die sozialen, politischen und kulturellen Entwicklungen in Europa und auf der ganzen Welt betrifft, und in welchen neue kontextuelle Theologien, die konkrete Fragen im Lichte des Glaubens beantworten, die Horizonte erweitern. Besonders erwähnenswert ist die bekannte internationale Zeitschrift *Concilium*, in der Grmič auch veröffentlichte.